

İŞKENCE VE KÖTÜ MUAMELEYİ ÖNLEME DOKTRİNİNİN KURUMSAL YAPILANMASI: ULUSAL ÖNLEME MEKANİZMASI

Institutional Structuring of the Doctrine to Prevent Torture and Ill- Treatment: National Prevention Mechanism

Muharrem KILIÇ*

Öz

Kadim tarihsel izlekte şiddet ilk olarak, benin öteki ben üzerinde çıplak güç gösterimiyle çeşitlenen araçlarla bir 'beden kıyımı' olarak tezahür etmiştir. Arkaik referans kodları üzerinden biçimlenen şiddet türleri, tarihsel süreklilik içerisinde mitselleşen ve ritüelleşen bir eyleme dönüşmüştür. Devletin "şiddet tekeli" üzerinden üretmiş olduğu tahakküm gücünün en önemli aracı olarak bedensel tecziye, suçlu bedenin araçsallaştırılmasıyla iktidar aygıtının gücünü tahkim etmektedir. Sözleşmesel temelde mutlak cezalandırma yetkesine sahip olan devlet, bu yetkesini kamusal bir otorite göstergesi olarak ortaya koymaktadır. İşkenceyi önleme, işkence ve kötü muamele risklerini tanımlamayı ve işkence ve kötü muamelelerin meydana gelme ihtimalinin daha düşük olduğu bir ortam yaratmayı amaçlayan 'küresel bir strateji' ola-

Abstract

Violence was first manifested historically as the physical abuse of bodies via different approaches with the self-display of naked power over other selves. As time progressed, types of violence that had been embodied by archaic codes of reference were transformed into mythical and ritualized actions. Physical punishment, as the most powerful tool of a state's authority, was produced through a "monopoly on violence" and strengthened the ruling apparatus by instrumentalizing the criminal body. The state, with absolute power to punish on a contractual basis, used this authority as a public sign of power. The prevention of torture is now a global strategy that aims to identify the risks of torture and ill-treatment and to create environments in which torture and ill-treatment are less likely to occur. The doctrine of preventing torture

* Prof. Dr., Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, E-posta: muharremkl@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-7937-3998

rak karşımıza çıkmaktadır. İşkenceyi önleme doktrini, kolektif hukuksal aklın bir ürünü olarak sözleşmesel ve kurumsal üst çerçeveye sahiptir.

Birden fazla bildirme, sözleşme ve bunlara ek protokoller, insan hakları yargılamasının içtihatları ve ulusal-anayasal normlar bir bütün olarak işkenceyi önleme doktrinini oluşturmaktadır. Bireylerin bedensel ve ruhsal bütünlüğüne saldırı niteliğindeki işkence ve kötü muamelelerin yasaklanmasının, tüm dünyaya gerek normatif gerekse de kurumsal düzlemde uluslararası uzlaşıyla deklare edilmesi önemli bir paradigmatic yaklaşımı temsil etmektedir. Tarihsel süreçte, 'işkence yasağı' ekseninde giderek çeşitlenen normatif alanlar ve alt-kurumsal mekanizmalar üretilmiştir. Böylelikle kişilerin özgürlüklerinden yoksun bırakıldıkları yerlere düzenli ve/ya *ad hoc* ziyaret yetkisini haiz evrensel, bölgesel ve ulusal kurumsal yapılar inşa edilmiştir. Bu noktada işkenceyi önleme politikalarının yalnızca evrensel düzeyde kalmayıp yerel kurumsal yapıların da inşa edilerek bu politikanın ayrılmaz bir paydaşı haline getirilmesinin kritik önemi haizdir. Nitekim yerel ölçekte hapisanelerin izlenmesi ve denetlenmesi, sorunlu alanlara sızarak etkili bir strateji benimsemenin en önemli yoludur.

Anahtar Kelimeler: İşkence, Kötü Muamele, Beden Kısıymı, Beden Politikası, Önleme Mekanizmaları, Ulusal Önleme Mekanizması

has a high-level contractual and institutional framework as a product of collective legal consciousness. The doctrine on the prevention of torture consists of multiple declarations, conventions, and additional protocols, as well as norms from human rights jurisprudence and national constitutions.

The declaration of the prohibition of torture and ill-treatment, which significantly damage the physical and mental integrity of individuals, to the world with international consensus at both normative and institutional levels constitutes a significant paradigmatic approach. Historically, increasingly diverse normative fields and sub-institutional mechanisms have been produced along the axis of the prohibition of torture. Thus, universal, regional, and national institutional structures have been built with the authority to conduct regular and/or *ad hoc* visits to places where persons are deprived of their liberty. It is of critical national importance to ensure that torture prevention policies be upheld at the universal level and to build local institutional structures and become an integral stakeholder of those policies. Monitoring and inspecting prisons on a local scale is the most important approach for adopting an effective strategy by addressing problem areas.

Keywords: Torture, Ill-Treatment, Abuse of the Body, Body Politics, Preventive Mechanisms, National Preventive Mechanism

“Şiddet ancak şiddeti ortadan kaldırsaydı meşru olabilirdi ve her şiddet sabneye çıkarken böyle bir mazeretle çıkar, ama daima şiddet şiddeti doğurmuştur.”
(Meriç, 2021: 178)

GİRİŞ

Kadim tarihsel izlekte şiddet ilk olarak, benin öteki ben üzerinde çıplak güç gösterimiyle çeşitlenen araçlarla bir ‘beden kıyımı’ olarak tezahür etmiştir. Arkaik referans kodları üzerinden biçimlenen şiddet türleri, tarihsel süreklilik içerisinde mitselleşen ve ritüelleşen bir eyleme dönüşmüştür. ‘Çıplak yaşam’ ve ‘kutsal insan’ metaforlarıyla deyimlenen yaşamların sonlandırılması, bir şiddet formu ve ‘beden kıyımı’ olarak nitelendirilebilir. Ritüelleşmiş şiddetin törensel kamusal görünümü bir tahakküm aracı olarak beden kıyım politikasına dönüşmüştür. Söz konusu ‘beden kıyım politikası’, “*mağdurun normatif dünyasını ve ortak gerçeklikler yaratma yeteneğini yok etmek adına kasıtlı biçimde acı çekmesine*” yol açmıştır (Cover, 2014: 177). Böylelikle “damgalayan toplumlarda” “*ceza, suçlunun bedeninde damga şeklinde somutlaşmıştır*” (Gros, 2021: 63).

Farklı boyutları ve tezahür biçimleriyle şiddet eylemlerinin, bireysel görünümü açısından ‘patolojik bir davranışsallığa’ tekabül ettiği ifade edilebilir. Bu boyuttayla şiddet, bireyin salt bedensel bütünlüğüne değil; aynı zamanda manevi kişiliğine yönelik mutazzarır bir eylemdir. Şiddet eylemine maruz kalan birey, güvensizlik duygusuna mahkûm olmaktadır. Birey üzerinde yıkıcı bir öz benlik ve öz yönetim yitimine neden olan şiddet, insan onuru temelinde bir güvence ihtiyacını doğurmuştur. Böylelikle insan onurunu muhafaza etme idealitesini etik bir temel olarak dizgeleştiren insan hakları, kişinin kendisini gerçekleştirme olanağını güvence altına almayı hedeflemiştir.

‘Uygarlaşma’ anlatısına referans teşkil eden Aydınlanma fikriyatı, şiddetin tekelleşmesi üzerinden düzenlenmiş bir ‘yasal şiddet’ formu üretmiştir. Modernleşme sürecinin “ilerlemeci ve gelişmeci” dinamikleri ile dönüşen toplumsal yapı yeni bir toplum tipolojisi var ederek “risk toplumunu” yaratmıştır (Beck, 2016). ‘Şiddetin heryerdeliği’, işkence ve kötü muamele riskinin küreselleşmesine yol açmıştır. Nitekim küreselleşen şiddet düzeninin çarkları her döndüğünde insanlığa acı yaşatmış ve topluma sorun doğurmuştur (Kafka, 2018).

Her geçen gün çeşitlenen formları ile toplumsal alanı kirleten şiddet sarmalının mağdur kitlesini doğası gereği kamuoyunun görüş alanından uzak olan özgürlüklerinden yoksun bırakılan yerlerde tutulan bireyler oluşturmaktadır. Tüm bu arkaik temele sahip şiddet kültürüyle mücadele etmek amacıyla evrensel anlamda ‘şiddet eylemine’ karşı ortak hukuksal aklın ‘önleyici refleksi’ni’ ortaya koyar biçimde normatif düzenlemeler ve kurumsal yapılar inşa edilmiştir. İşkenceyi önleme politikası çerçevesinde biçimlenen ‘önleyici norm’ dizgesi, buna dönük kurumsal yapıların gerekliliğini ortaya koymuştur. Bir önleme felsefesi olarak tahayyül edilen işkenceyi önleme doktrini, kendisine ‘ontolojik, aksiyolojik ve etik’ temelde bir yer edinmiştir. Bu anlayış temelinde biçimlenen modern insan hakları müktesebatı, retoriksel bir ‘ahlak yüceltimi’ olarak işkenceyi önlemeyi kutsallaştırmıştır.

Global ölçekte işkence ve kötü muameleyi önleme kurumlarının yaygınlık kazanması, 1970’li yıllara tekabül etmektedir. İşkenceyi önleme normlarının evrensel, bölgesel ve ulusal ölçekte yapılandırılan önleyici mekanizmalar üzerinden kurumsal güvenceye kavuşturulması düşüncesi, global ölçekte yaygınlaşma eğilimi göstermektedir. Uluslararası toplumun işkenceyle mücadele anlayışını ‘önleme düşüncesine’ çeviren ‘yenilikçi strateji’, insan hakları hukukunda önemli bir paradigma değişikliğine işaret etmektedir. Bu türden evrensel ve ulusal önleme mekanizmalarının inşa edilmesi, özgürlüklerinden mahrum bırakılan kişilerin haklarının garantörleri olarak görülmesi açısından önem arz etmektedir.

Kişilerin özgürlüklerinden yoksun bırakıldıkları yerlerde insan haklarının ve hukukun üstünlüğünün desteklenmesi, kamu otoriteleri tarafından alınan kararların hesap verebilirliğini temin etmeyi mümkün kılmaktadır. İoanna Kuçuradi’nin deyimlediği üzere “*insan hakları her insanla ilgili bazı gereklerdir. Bu gerekler insanın değerini tanıma ve koruma istemleri olarak ortaya çıkmaktadır. Buna göre insan hakları kavramı kişinin güvenliğine ve temel özgürlüklerle insanın olanaklarını korumanın önkoşullarına ilişkin istemler*” olmak üzere iki tür istemi kapsamaktadır (Kuçuradi, 2011: 1-2). “Etkin ve edilgin anlamda etik muamele ilkeleri/normları olarak insan hakları”; devlet açısından bakıldığı zaman bu muameleyi mümkün kılan koşulları dile getiren ilkeler olarak tezahür etmektedir (Kuçuradi, 2011: 60). Bundan ötürü temel hak ve özgürlüklere yönelik bir tehdit unsuru içeren kaotik etkenleri bertaraf edebilmek adına önleme mekanizmalarının yapılandırılması, varsayımsal bir güvence ortamı teşkil etmektedir.

Bu çalışma, işkence ve kötü muameleyi önleme noktasında kritik bir rol üstlenen aktörlerden birisi olan ulusal önleme mekanizmalarının düşüncel temeline yönelik bir çerçeve ortaya koymaktadır. Bu kapsamda ilk olarak tarihsel izlekte şiddet ve işkence kültürünün etkileri beden politikası üzerinden açıklanacaktır. Daha sonra işkence ve kötü muamele yaşayışının normatif-sözleşmesel çerçevesi konu edilecektir. Ardından evrensel, bölgesel ve ulusal işkenceyi önleme mekanizmalarının kurum-sallaşma modellerinin yapısal özellikleri çerçevesinde genel bir tablo ortaya konulacaktır. Son olarak işkence ve kötü muameleyi önlemeyi amaçlayan evrensel, bölgesel ve ulusal düzeyde yapılandırılan önleme mekanizmalarının etkililiğine yönelik bir çözümlemeye yer verilecektir.

I. TARİHSEL ÇERÇEVE: CEZALANDIRMA, İŞKENCE VE KÖTÜ MUAMELE

Devletin egemenlik yetkisinin alanı ve sınırları üzerinden tanzim edilen yurttaşlık bağını ifade eden “toplumsal sözleşmenin” doğası üzerine yapılan tartışmalar, cezayı ve cezanın kabul edilebilir formlarını modern devlet otoritesini tanımlama ve meşrulaştırmanın ayrılmaz bir parçası haline getirmektedir (Santos, 2022: 890). Egemenlik yetkisinin meşruiyetini kurmak ve sözleşmeyle kamu tüzel kişiliğine devredilen otorite yetkisini sürdürmek adına uhdesinde bulundurduğu “şiddet tekelı”¹, tarihsel süreklilik içerisinde toplumsal yapıya içkin olan kültürel kodlar, alışkanlıklar, örfler, inançlar ve kabullerin yarattığı davranış biçimlerinin türettiği bir olgu olarak değerlendirilebilir. Nitekim “şiddet araçlarını tekel altına alma hakkının tahsis edilmesi ve bunun bir çeşit bölgesellik (*territoriality*) kavramsallaştırılmasıyla özdeşleştirilmesi devletlerin temel nitelikleri” arasında yer almaktadır (Giddens, 2008: 31).

Devletin “şiddet tekelı” üzerinden üretmiş olduğu tahakküm gücünün en önemli aracı olarak bedensel tecziye, suçlu bedenın araçsallaştırılmasıyla iktidar aygıtının gücünü tahkim etmektedir. Sözleşmesel temelde mutlak cezalandırma yetkesine sahip olan devlet, bu yetkesini kamusal bir otorite göstergesi olarak ortaya koymaktadır. Devletin beden politikası temelinde üretmiş olduğu bu kamusal iktidar, merkezileşmiş yaptırımsal otoritesini güçlendirmektedir. Böylelikle merkezileşmiş tecziye edici iktidar karşısında ‘itaatkâr özne ya da yurttaş figürü’ inşa edilmektedir. Özneye yöneltilen şiddet, düşünsel temelde şiddet uygulayanın şiddete maruz kalandan daha

¹ Max Weber devleti, “belli bir bölge içinde fiziksel şiddetin meşru kullanımını tekelinde bulunduran insan topluluğu” olarak tanımlamıştır. Bkz., Weber, Max, “Politics as a Vocation”, *From Max Weber: Essays in Sociology*, (eds. H.H. Gerth, C. Wright Mills), Oxford University of Press, 1946, p. 6.

üstün olduğu fikrinde meşruluk kazanmaktadır. Dolayısıyla şiddet, eylem sahibi ile muhatap arasında asimetrik güç ilişkisinde kendisini açığa çıkarmaktadır.

Tarihsel izlekte şiddetin bir formu olarak işkence, suçu ikrar ettirme ya da cezalandırma amacıyla varlık göstermiştir. Romalı hukukçu Ulpianus'a (170- 228) göre işkence, yargıçların “suçları ortaya çıkarmak için” kullandıkları geleneksel bir faaliyet olarak nitelendirilmiştir. Öyle ki ona göre işkence (*quaestio*) gerçeği ortaya çıkarmak adına bedene yönelik eziyet ve yaşatılan ıstıraptır. İtalyan hukukçu Sebastian Guazzini de benzer biçimde işkenceyi “gerçeği ortaya çıkarmak için tasarlanmış beden sıkıntısı” olarak tanımlamıştır. Bu arkaik şiddet anlayışı, “suçların cezasız kalmaması için kamunun refahı adına gerçeği keşfetmenin bir yolu” olarak kurucu hukuksal akıl tarafından inşa edilmiştir. Öyle ki işkence kanıt eksikliğini gidermek amacıyla ikame edilen bir ‘delil türü’ olarak değerlendirilmiştir (Rejali, 2007: 36). İşkence altında soruşturma, geç orta çağ ve erken modern çağlarda ceza muhakemesi sürecinin rutin bir parçası olarak karşımıza çıkmıştır (Langbein, 2004: 53). Suçu itiraf ettirmeye dayanan bu arkaik şiddet, Michel Foucault’un (1926-1984) “özne teknolojileri ya da bireyin gerek kendi iradesiyle gerekse bir başkasının yardımıyla ya da yönetimi altında kendisini dönüştürmeye ve kendisiyle olan ilişkisini değiştirmeye sevk eden teknikler” olarak adlandırdığı ceza pratiğindeki itirafın analiz edilmesini akıllara getirmektedir (Foucault, 2002: 58).

Bir tahakküm aracı olarak işkence, kitleleri kontrol altında tutmaya ve yönetme erkini elinde bulunduran otoriteye itaat etme amacına hizmet etmiştir (Rejali, 2007: 36). Şiddetin ritüelleştirilmiş biçimi olarak işkence, bir grubun dışarıdakilere karşı şiddet potansiyelini yönlendirmektedir. İşkence John L. Austin’in (1911-1960) söz eylem kuramı (*speech of act*) çerçevesinde bir “performatif eylem” olarak değerlendirilmektedir (Austin, 2017). Bir diğer ifadeyle yalnızca suçları dile getirip yansıtmak yerine sosyal gerçekleri ve grup sınırlarını yaratmaktadır. Salt ifade edici ya da betimleyici değil aynı zamanda belirli bir toplumsal gerçeklik türü için kurucu öge olarak değerlendirilmektedir. Aynı zamanda, diğer başarılı performans eylemleri gibi işkence de sonucunu doğallaştırmaktadır. İşkence eylemiyle mağdurlara yalnızca ‘alt insan’ muamelesi yapılmamakta; gerçekte de öyle görünmeleri sağlanmaktadır (Binder, 2010: 84).

Alt insan kategorisine indirgenen suçlu bedenin salt hareket kabiliyeti sınırlandırılmamakta; aynı zamanda bizzat failliği ortadan kaldırılmaktadır. İşkence, kişinin bedeni aracılığıyla vicdanını, düşüncelerini, inancını ve benliğini kendi kontrolünden uzaklaştırarak kendisine yabancılaşmasına neden olmaktadır (Sullivan, 2004:

319). İşkence aynı zamanda benlik ve öz yönetim düşüncesini biçimlendiren faillik, rıza ve sorumluluk fikirlerini tersine çevirme ve aşağılama yeteneği açısından da yıkıcı sonuçlara yol açmaktadır (Parry, 2004: 153). Böylelikle davranışsal itaatin ötesine geçerek zihne nüfuz etmek ya da benlik duygusunu çarpıtmak amacıyla kullanılan şiddet, mahkûmların öz benliklerini çarpıtmaktadır (Rejali, 2007: 35). Bireyin benlik algısına doğrudan etki eden işkencenin, onları daha uyumlu fail haline getirmeyi amaçladığı ifade edilebilir. Nitekim bireyin davranışsal eylemselliğini kontrol etmeyi amaçlayan fiziksel şiddet/acı, benlik kaybına yol açmaktadır. Bu benlik kaybı, bireyin bedensel öz yönetim yetisi üzerinde doğrudan olumsuz bir etkiye sahiptir.

Öyle ki “*acının ortaya çıkması kimlik duygusu için korkunç bir tehdit*” olarak görülmektedir. Bireysel anlamda dönüştürücü bir etki yaratan acı, insanın kendisinden ve süreklilik arz eder biçimde toplumsal ilişkilerinden çekinmesine ya da vazgeçmesine neden olmaktadır. Bireyin zihinsel, bedensel ve duygusal anlamda öz yıkımına yol açabilen acı, onun bilişsel ve davranışsal tutumlarında radikal bir altüst oluş hali yaratabilmektedir. Bir anda tüm insani yeti ve olanaklarını kısıtlayan bir negatif güce dönüşebilmektedir (Le Breton, 2010: 21).

Ünlü İtalyan hukuk bilgini Cesare Beccaria (1738-1794) tarafından işkence, “*ulusların büyük çoğunluğunda kullanılagelen bir zorbalık*” olarak nitelendirilmiştir. Beccaria, esas olarak bu faaliyetin herhangi bir gerçeği ortaya çıkarmadığını ifade etmiştir. İşkenceyi “insanlık ayıbı” olarak tanımlayan Beccaria’ya göre; “*İşkence, suçluya kimi zaman bir suçu söyletmek, kimi zaman suçlunun düştüğü çelişkileri gidermek, kimi zaman suç ortaklarını ortaya çıkartmak, kimi ne zaman ne olduğunu bir türlü anlayamadığım şu doğaötesi ve akıl almaz arındırma yöntemleriyle suçluyu aşağılanmışlık/onursuzluk lekesinden sözde kurtarmak, kimi zaman da suçlanabileceği fakat henüz suçlanmadığı suçlarını öğrenmek amacıyla yapılmaktadır. Yargıcın kararından önce bir insan suçlu olarak adlandırılmaz.*” Beccaria’nın ceza hukukunun en temel ilkelerinden masumiyet karinesine işaret eden bu tespiti büyük önem arz etmektedir. Nitekim ona göre “*suç ya gerçektir, işlenmiştir ya da gerçek değildir, işlenmemiştir. Eğer gerçekse, suçluya yasaların öngördüğü cezadan başka bir ceza verilemez.*” Böylelikle kişiye suçunu itiraf ettirmek amacıyla yapılan işkencenin reddini “suçta ve cezada kanunilik” ilkesi çerçevesinde ortaya koymaktadır (Beccaria, 2019: 85).

İşkencenin bireyleri cezalandırmak için ‘gösterişli bir şiddet ritüeli’ olarak uygulanması, bedene yönelik uygulanan “şiddetin topolojisini” gözler önüne sermektedir (Chul Han, 2023). Bir cezalandırma yöntemi olarak işkencenin, tarihsel izlekte

‘barbarlık’ göstergesi olarak kabul edilmeye başlanmasıyla cezalandırma pratiği bedene değil bireyin özgürlüğüne dönük bir anlayışa doğru evrilmiştir. Öyle ki “seyirci imgesine” dayalı cezalandırma pratiğinden hapsedme² gibi farklı biçimlerde tezahür eden cezalandırma anlayışına doğru daha insancıl olarak değerlendirilen cezalandırma yöntemi benimsenmiştir. Söz konusu paradigmatik değişimi M. Foucault; “*cezanın bedene değil ruha yönelik olmaya başlaması*” olarak izah etmektedir. Nitekim ona göre “*hapishane sistemi ile dönüşen cezalandırma sistemi artık bedenden ziyade insanın geleceğini kontrol ve denetim altında tutma işlevini*” haizdir (Foucault, 2015: 60). Böylelikle ceza sosyolojisi perspektifinden ‘barbarlıktan uygarlığa’ doğru bir geçiş durumunun yaşandığı kaydedilebilir. Suçluları bir yere kapatmak suretiyle cezalandırma düşüncesi, ‘insancıl’ bir adım olarak değerlendirilmiştir.

Nitekim hapishane düzeneği, mutlakiyetçi güçlerle ilişkilendirilen dehşet verici ve gösterişli şiddet ritüeline karşıt olarak, “medeni” ve dönüştürücü bir cezalandırma (Garland, 1990) biçiminin sembolü olarak görülmüştür (Santos, 2022: 890). Aydınlanma düşüncesiyle³ birlikte seyirlik bir ibret alma imgesine dayanan bedene eziyet veren cezalar yerini; hapis cezalarına bırakmıştır. Hapishane on dokuzuncu ve yirminci yüzyıl boyunca Afrika, Asya ve Latin Amerika’da Avrupa emperyalizminin önemli bir özelliği olarak görülmüştür. Global ölçekte çok sayıda ülkede büyük bir liberal reform dalgasının parçasını oluşturan hapishaneler, ‘modernliğin’ ve ‘medeniyetin’ bir göstergesi olarak sunulmaktadır (Santos, 2022: 890).

Hapishanenin ya da “gözetim altında tutma ve cezalandırmanın tarihi”, hapsedmenin ritüelleşen şiddet tekeline elinde bulunduran devlet erkinin denetimine ve/ya gözetimine bağlı bir ceza olarak kabul edilmesine karşılık gelmektedir (Santos, 2022: 890). Gözetim teknolojileri dolayısıyla bireyin geçirimsiz biçimde izlenmesi, toplumdaki güç ilişkilerinin ‘asimetrik bir şiddete’ dönüşmesine yol açmaktadır. Ege-menlik yetkisini elinde bulunduran devlet erkinin iktidarına içkin bir güç göstergesi olarak hapsedme, arkaik bir şiddet formuna dayanmaktadır (Sparks vd., 2016: 55).

² Ayrıca bkz., Crewe, Ben, *The Prisoner Society: Power, Adaptation and Social Life in an English Prison*, Oxford University Press, 2009.

³ Aydınlanma dönemiyle birlikte çağın düşünürleri tarafından işkence uygulaması şiddetle eleştirilmiştir. Bu eleştirilerin akabinde Avrupa kamuoyunda 18. yy’da işkencenin bir suç olarak kabul görmesiyle birlikte tüm Avrupa’da işkence ve benzeri uygulamalar 18. yy ve 19. yy’da ortadan kaldırılmaya başlamıştır. Aydınlanma liberalizminin reformcuları açısından işkencenin ortadan kaldırılması aynı zamanda ekonomik ya da politik olmaktan ziyade özellikle hukuki bir değişim meselesi olarak da kabul edilmiştir. Kelly, Tobias, Jensen, Steffen and Andersen, Morten Koch, “Fragility, States and Torture”, *Research Handbook on Torture: Legal and Medical Perspectives on Prohibition and Prevention*, (eds. Malcolm D. Evans, Jens Modvig), Edward Elgar Publishing, 2020, p. 65.

Böylelikle iktidar, gözetime dayalı hapisane düzeneğiyle kendi “itaatkar bedenlerini” yaratmaktadır (Foucault, 2015: 207). Bu itaatkâr birey, toplumsal alandan sembolik olarak dışlanmak suretiyle cezalandırılmaktadır.

Bu noktada Emile Durkheim’in (1858-1917) cezalandırmanın sembolik dışlama amacı taşıyan bir ‘ritüel’ olduğu tespiti önem arz etmektedir. Öyle ki Durkheim’a göre cezalandırma şiddet tekeli elinde bulunduran kamu otoritesinin şiddeti araçsallaştırması değil; dışlama amacı taşıyan bir ritüel biçimidir (Durkheim, 1995: 52). Böylelikle kamu düzenine aykırı suç fiilleri sergileyen bireyin toplumsal alandan dışlanmasıyla bozulan düzen yeniden inşa edilebilmektedir. Nitekim Durkheim bireyin toplumsal düzeni bozan suç teşkil eden eylem/ler/ini “kolektif bilince” yapılan bir saldırı olarak değerlendirmektedir (Durkheim, 1966). Birlikte yaşama ve dayanışma duygusunu zedeleyen suç eyleminin, ‘ahlaki bir çöküşe’ ve ‘anomiyeye’ yol açma potansiyeli bulunmaktadır. Toplumla bağı kopan birey, toplumsal alandan dışlanmak suretiyle cezalandırılmaktadır. Dışsallaştırılmış bir sosyal bağlamda ve yalıtılmış bir mekânda gözetim altında tutulan birey, kolektif bilince saldırısı nedeniyle ‘özgürlük kaybı’ yaşamaktadır.

Tam da bu noktada hapisanelerin yaygınlaşmasıyla birlikte gelişen “hapisane yurttaşlığı” (*carceral citizenship*) kavramsallaştırmasına dikkat çekilmesi gerekmektedir. Yurttaşlık geniş anlamda, ilgili haklara, ayrıcalıklara ve sorumluluklara sahip bir “politik topluluğa üyelik” olarak değerlendirilmektedir. Hapisane yurttaşlığı ise bir suçtan hüküm giyen kişiler tarafından deneyimlenen ve onlar üzerinde uygulanan farklı bir politik üyelik biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu, devletin normal koşullar altında özgür bir toplumun tam ve eşit üyeleri olarak kabul edilecek bir alt grubun haklarını güvence altına almadığı ikinci sınıf yurttaşlık gibi varlık göstermemektedir. Nitekim hapisane yurttaşlığı ceza mahkûmiyeti anında başlamakta ve cezaevindeki yurttaşlara veya sabıka kaydı olan kişilere özel olarak tanınan kısıtlamalar, sorumluluklar ve avantajlarla diğer yurttaşlık türlerinden ayrılmaktadır. Diğer yurttaşlardan farklı yasalara tabi olan hapisane yurttaşlarının farklılaşan sorumlulukları bulunmaktadır. Bunlar arasında coğrafi ve sosyal hareketliliği kısıtlayan “ikincil sonuçlar” ve muğlak biçimde tanımlanmış bir “topluma borç” ödeme beklentisi yer almaktadır (Miller ve Stuart, 2017: 533). Bunun temelinde bireyin ‘kolektif bilince’ saldırı niteliğindeki eylemlerinin bir sonucu olarak topluma borçlandığı ve hapsedilmek suretiyle bu borcu ödeyebileceği varsayımının yattığı ifade edilebilir.

Hapishane yurttaşlığının pozitif katkılarının kabul edilmesi, bu yurttaşlığın Arendtçi perspektiften isabetli olduğunu ortaya koymaktadır (Arendt, 2021). Nitekim “insan ve yurttaş” hakları olarak formüle edilen haklara sahip olma hakkı söyleminin paradoksu, bir politik topluluk olarak ulus devletin himayesi altında olmayan ya da yurttaşlık bağı bulunmayan ‘araftakilerin’; Arendt’in tanımlaması ile ‘hak-sızların’ yoksunluklarına yol açmaktadır. Bu yönüyle hapishane yurttaşları, mahkumiyet altında tutuldukları yerlerde maruz kalabilecekleri şiddet karşısında güvencesiz değildir ya da Giorgia Agamben’in (1942-) deyişiyle “çıplak yaşamı” deneyimlememektedir (Agamben, 2020). Hapishanedeki mahkum yurttaş/özne sabıka kaydı ve sağlık verileri gibi kişisel verileri üzerinden “süper görünür bir özne” haline getirilmektedir (Miller ve Stuart, 2017: 543). Her ne kadar toplumsal alandan ve sosyal bağlamdan izole edilen kapalı bir mekanda cezalandırılrsa da hapishane bağlamına içkin kendi hakları bulunmaktadır. Hapishane yurttaşının “süper görünür bir özne” haline getirilmesi, bu mekanlarda özgürlüklerinden yoksun bırakılan kişilerin haklarının korunması ve geliştirilmesi gerektiği düşüncesine ivme kazandırmaktadır.

Sonuç olarak; cezalandırma pratiği tarihsel ölçekte hümanizma temelli bir paradigma kayması üzerinden gelişim dinamiği sergilemiştir. Antikiteden moderniteye geçiş sürecinde suçlu beden imgesi, özgürlüğünden tutsak bireye dönüşmüştür. Özgürlüğünden mahrum bırakılan mahkûm öznenin, bizatihi ‘kolektif bilince’ aykırı eylemselliği nedeniyle toplumsal alandan uzaklaştırılmak suretiyle ıslah edileceği anlayışı egemen olmuştur. Ancak asimetrik bir şiddet formu olarak bedensel cezanın yerini hapis cezaları olsa da buna yönelik de eleştirel perspektiflerin olduğu görülmektedir. Öyle ki özgürlükten yoksun bırakma anlayışıyla biçimlenen hapsedme pratiği geçirimsiz biçimde izlenen, gözetlenen ve denetlenen bir ‘mahkum özne’ inşa etmektedir. Bu yeni özne inşası, iktidar aygıtının performatif güç gösterisinin aracı ya da nesnesi olarak bizatihi kendi yurttaş figürünü yaratmaktadır.

II. İŞKENCE VE KÖTÜ MUAMELE YASAĞININ NORMATİF- SÖZLEŞMESEL ÇERÇEVESİ

İşkenceyi önleme doktrini⁴, kolektif hukuksal aklın bir ürünü olarak sözleşmesel ve kurumsal üst çerçeveye sahiptir. Birden fazla bildirge, sözleşme ve bunlara ek protokoller, insan hakları yargılamasının içtihatları ve ulusal-anayasal normlar bir bütün

⁴ Bkz., Emma-Alexia Casale-Katzman, *Preventing Torture in the 21st Century: Monitoring in Europe Two Decades On, Monitoring Globally Two Years*, Human Rights Centre, University of Essex, 2010.

olarak işkenceyi önleme doktrinini oluşturmaktadır. İşkence yasağını tesis eden hem kuramsal aklın oluşumu hem de kurumsal mekanizmalar tarihsel bir süreçte varlık bulmuştur. Tarihsel süreçte, ‘işkence yasağı’ ekseninde giderek çeşitlenen normatif alanlar ve alt-kurumsal mekanizmalar üretilmiştir.

İşkencenin ‘barbar ve zalimane muamele niteliği’, onu diğer normatif dizgelerden farklılaştırarak “jenerik bir kavram” (*une notion generique*) olarak kabul edilmesine neden olmaktadır (Anayurt, 2008: 423). Bu kapsamda işkencenin yasaklanmasını normatif çerçevede ele alan ilk belge olarak 1215 tarihli Magna Carta Libertatum’u zikredebiliriz. Magna Carta’nın 39. maddesi “*özgür hiç kimsenin kendi benzerleri tarafından ülke kanunlarına göre yasal bir şekilde muhakeme edilip hüküm giymeden tutuklanmayacağı, hapsedilmeyeceği, mal ve mülkünden yoksun bırakılmayacağı, kanun dışı ilan edilmeyeceği, sürgün edilmeyeceği veya hangi şekilde olursa olsun zarara uğratılmayacağı*” hükmüyle bireylerin herhangi bir kötü muameleye maruz bırakılmayacağını güvence altına almaktadır (Alston, 2000: 125). 1789 tarihli İnsan Hakları ve Yurttaşlık Bildirgesi de işkence ve kötü muameleyi yasaklayan önemli bir belge olarak karşımıza çıkmaktadır. Bildirge’nin 9’uncu maddesi uyarınca “*Her insan suçlu olduğuna karar verilmeye kadar masum sayılacağından, tutuklanmasının zorunlu olduğuna karar verildiğinde, yakalanması için zorunlu olmayan her türlü sert davranış yasa tarafından ağır biçimde cezalandırılmalıdır.*”⁵

Modern insan hakları müktesebatında işkence yasağı, ilk olarak 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi (İHEB) ve daha sonra birbirini izleyen insan hakları belgelerinde güvence altına alınmaktadır. Evrensel Bildirge’nin 5. maddesi “*Hiç kimsenin işkenceye veya zalimane, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele veya cezaya tabi tutulamayacağını*” düzenlemektedir. Benzer biçimde işkence yasağı, 1976 yılında yürürlüğe giren ve dünya uluslarının 173’ünün taraf devlet olduğu Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi’nin 7. maddesinde de güvence altına alınmaktadır. İşkence yasağı; Avrupa, Amerika ve Afrika’yı kapsayan yasal olarak bağlayıcı üç bölgesel insan hakları sözleşmesinin her birinde benzeşik terminolojik terimlerle ifade edilmektedir⁶. Başta Evrensel Bildirge olmak üzere çok sayıda küresel ve böl-

⁵ Erişim Adresi: https://constitutionnet.org/sites/default/files/declaration_of_the_rights_of_man_1789.pdf, Erişim Tarihi: 22.01.2024.

⁶ Erişim Adresi: <https://www.hrw.org/news/2003/03/11/legal-prohibition-against-torture#laws>, Erişim Tarihi: 15.01.2024.

gesel insan hakları belgelerinde belirlendiği şekliyle işkence ve kötü muamele yasağı, mutlak ve evrensel terimlerle çerçevelenmektedir (Cassese, 2008: 295).

Bu bağlamda bir başka temel sözleşmesel çerçeveyi belirleyen metin, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'dir (AİHS). İlgili Sözleşme'nin 3. maddesi "*Hiç kimsenin işkenceye, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele veya cezaya tabi tutulamayacağını*" güvence altına almaktadır. İşkence yasağına ilişkin ilgili düzenleme, Sözleşme'nin en önemli hükümlerinden birisi olarak kabul edilmektedir. Nitekim savaş durumunda bile herhangi bir derogasyona izin verilmeyen bir kural olduğu gerçeği bu durumu ortaya koymaktadır (Cassese, 2008: 295). Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin (AİHM) kararları da işkence yasağının "yatay etkisine" (*drittwirkung*) doğru önemli bir ilerleme olduğunu göstermektedir. Bu paradigmatik yaklaşım devletlerin, bireylerin işkence veya insanlık dışı veya onur kırıcı muameleyle maruz kalmasına yol açan eylemlerini engelleme ya da önleme noktasındaki başarısızlıktan sorumlu tutulduğu anlamına gelmektedir (Aoilain, 2004: 213).

İşkence ve kötü muamele yasağı, mutlak ve derogasyona tabi olmayan niteliğiyle devletlere 'negatif bir yükümlülük' yüklemektedir. AİHM, işkence ve kötü muamele yasağının ihlalinin önlenmesi ve etkin biçimde soruşturulması için devletlerin pozitif yükümlülüklerine işaret etmektedir. Bu noktada pozitif yükümlülükler kapsamında önem arz eden bir husus da birey-birey ilişkilerinin (*interse*) bu yasak kapsamında değerlendirilmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun neticesinde işkence ve kötü muamele teşkil eden eylemler, üçüncü kişilerden kaynaklansalar dahi önlenmesi ve etkin biçimde soruşturulması gereken bir yükümlülüğü ortaya koymaktadır (Bozba- yındır, 2018: 45-46).

Diğer bir sözleşmesel metin olarak Birleşmiş Milletler (BM) İşkenceye ve Diğer Zalimane, İnsanlık dışı veya Onur Kırıcı Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşme'yi zikredebiliriz. İşkenceye Karşı Sözleşme birçok yönden diğer uluslararası sözleşme-lerden pozitif olarak ayrılmaktadır. Öyle ki 10 Aralık 1984 tarihinde taslağı ha- zırlanan ve 26 Haziran 1987 tarihinde yürürlüğe giren İşkenceye Karşı Sözleşme, işkenceyi özel olarak ve ayrıntılı biçimde ele almaktadır (Vreeland, 2008: 71). BM İşkenceye Karşı Sözleşme, taraf devletlerin işkenceyi önleme yükümlülüklerini ihlal etmesini yasaklamaktadır. 1984 tarihli BM İşkenceye Karşı Sözleşmesi'ne bağlı olan tüm devletlerin işkenceyi kendi iç hukuklarına göre suç haline getirmeleri gerekmektedir. BM İşkence Sözleşmesi'nin 2 (2) maddesi, '*savaş hali veya savaş tehdidi, iç siyasi*

istikrarsızlık veya başka herhangi bir kamu acil durumu olsun, istisnai durumların işkenceye gerekçe olarak gösterilemeyeceğini de doğrulamaktadır (Evans, 2023: 1). Sözleşme'ye bağlı Protokol'ün, taraf devletlerin gözaltı yerlerini denetlemek için bir veya daha fazla ulusal kurum oluşturmasını, atamasını veya sürdürmesini gerektirmesi açısından işkence karşıtı aktivizmde ve uluslararası insan hakları hukukunda tarihi bir adım olarak değerlendirilmektedir (McGregor, 2017: 351).

Benzer biçimde işkence yasağı 2012 tarihli ASEAN İnsan Hakları Bildirgesi ve 2020 tarihli Kahire İnsan Hakları İslam İşbirliği Teşkilatı Bildirgesi tarafından da güvence altına alınmaktadır (Evans, 2023: 1). İşkence yasağı, ulusal ölçekte "*kimseye işkence ve eziyet yapılamayacağı; kimsenin insan haysiyetiyle bağdaşmayan bir cezaya veya muameleye tabi tutulamayacağı*" hükmüne yer veren 1982 Anayasası'nın "Kişinin dokunulmazlığı, maddi ve manevi varlığı" başlıklı 17. maddesinde kendisine yer bulmuştur (T.C. 1982 Anayasası, m. 17).

"*Kişinin onurunun özüne yönelik bir saldırı*"⁷ olarak işkence, uluslararası hukukun *jus cogens* bir normu olarak değerlendirilmektedir⁸. Uluslararası Adalet Divanı, 2012 yılında 'işkence yasağının uluslararası teamül hukukunun bir parçası olduğunu ve kalıcı bir norm haline geldiğini (*jus cogens*)' doğrulamıştır. Bu, derogasyona izin verilmeyen bir kural olduğu ve diğer çelişen yasal yükümlülüklerle göre öncelikli olduğu anlamına gelmektedir. Savaş zamanlarında işkence, 1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri tarafından yasaklanmaktadır. Aynı zamanda işkence, Uluslararası Ceza Mahkemesinin yetki alanına giren bir savaş suçu ve insanlığa karşı bir suç olarak tanımlanarak düzenlenmektedir (Evans, 2023: 1). Tam da bu noktada *jus cogens* niteliğindeki cezai fiillerin evrensel yargı yetkisine tabi olduğunu ifade etmemiz gerekmektedir. Evrensel yargı yetkisi kapsamında suçun nerede işlendiğine, failin ya da mağdurun tabiiyetine bakılmaksızın her devlet kendi yargı yetkisini kullanabilmektedir⁹.

⁷ On dokuzuncu yüzyıldan itibaren bazı kuramcılar tarafından insan onurunun ihlal edilmesi işkence olarak değerlendirilmiştir. Örneğin Karl Marx, fabrika montaj hattında tekrar tekrar çalışmanın "bir tür işkence" olduğunu ifade etmiştir. Marx'a göre; fabrikada çalışmak "hem bedensel hem de entelektüel faaliyette özgürlüğün her zerresine el koymaktadır." Bütün bu faaliyetler işkence olarak adlandırılabilir her birinin nedeni farklılaşan biçimlerde izah edilmektedir. "Fabrika işkencesi", "savaş işkencesi", "kölelik işkencesi" ve "soykırım işkencesi" farklı biçimlerde tezahür etmektedir. Rejali, Darius, *Torture and Democracy*, Princeton University Press, 2007, p. 39.

⁸ Erişim Adresi: <https://www.hrw.org/news/2003/03/11/legal-prohibition-against-torture#laws>, Erişim Tarihi: 15.01.2024.

⁹ Erişim Adresi: <https://www.hrw.org/news/2003/03/11/legal-prohibition-against-torture#laws>, Erişim Tarihi: 15.01.2024.

İlk uluslararası insan hakları belgelerinin işkence ve kötü muameleyi, hiç kimsenin işkenceye, zalimane, insanlık dışı veya onur kırıcı muameleye maruz bırakılmaması gerektiği yönünde bir “özgürlük” semantiği üzerinden konu edindiği görülmektedir. Ancak bu “özgürlük”, başlangıçta bir hak/lar dizgesi temelinde bireyin bir “hak”ı olarak değerlendirilmemiştir. Daha ziyade devletlerin, kendi egemenlik yetkisi altında olan yurttaşlar açısından eşit muamele ilkesi çerçevesinde güvence altına alınması gereken bir olgu olarak değerlendirilmiştir. Bu anlayış doğrultusunda işkenceye karşı “özgürlük”, devletlerin yurttaşlarına işkence yapmama yükümlülüğüne ilişkin ‘yasaklayıcı bir norma’ dönüşmektedir. Bu durum, odak noktasını hak öznelerinin işkenceye maruz kalmamasını sağlamaktan devletlerin işkence yapmama yükümlülüklerini ihlal etme durumuna ya da ihlal ettiği iddialarına uygun biçimde yanıt verme durumunun tespitine kaydırmaktadır. Bu noktada paradigmatik yaklaşım, devletin söz konusu hakkın yasaklanmasından doğan “esasa” ilişkin veya “usul” yükümlülüklerine dair herhangi bir ihlal durumuna kaymaktadır (Evans, 2023: 2).

Her ne kadar işkence uluslararası insan hakları ve insancıl hukuk normları uyarınca istisnasız her koşulda yasaklansa da global ölçekte yüzden fazla ülkede uygulanmaya devam etmektedir (Iacopino, 2018: 249). Tüm bu önleyici norm ve değer alanına rağmen işkence ve kötü muamele global ölçekte farklı şiddet formlarıyla tezahür etmektedir. Bundan ötürü uluslararası toplum, insan hakları ihlalleriyle mücadele yaklaşımını ‘onur temelli’ bir paradigmaya kaydırarak işkenceyi ortadan kaldırma çabalarını yoğunlaştırmıştır. Önleyicilik düşüncesi temelinde biçimlenen bu global çaba, uluslararası insan hakları koruma rejiminde önemli bir paradigma değişikliğine işaret etmektedir (Gonza’lez Pinto, 2022: 135).

BM İşkenceye ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı veya Onur Kırıcı Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşme’nin¹⁰ 1984 yılında kabul edilmesinden ve 1985 yılında İşkence Özel Raportörünün atanmasından sonra, Dünya İnsan Hakları Konferansı (1993) işkenceyi ortadan kaldırmaya yönelik çabaların her şeyden önce ‘önleme’ üzerinde yoğunlaşması gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca gözaltı yerlerine düzenli zi-

¹⁰ Sözleşme, “işkenceyi”, bir şahsa veya bir üçüncü şahsa, bu şahsın veya üçüncü şahsın işlediği veya işlediğinden şüphe edilen bir fiil sebebiyle, cezalandırmak amacıyla bilgi veya itiraf elde etmek için veya ayırım gözetin herhangi bir sebep dolayısıyla bir kamu görevlisinin veya bu sıfatla hareket eden bir başka şahsın teşviki veya rızası veya muvafakatiyle uygulanan fiziki veya manevi ağır acı veya ızdırıp veren bir fiil olarak tanımlamaktadır. Bu tanımın çeşitli unsurlarının yorumlanmasına ilişkin çok sayıda belirsizlik ve tartışma olsa da bu tanım, işkencenin ne olduğuna dair bir görüş ortaya koymaktadır. Bu, işkencenin, işkence uygulayan ve işkence mağdurunun geleneksel ve arketipsel imgesini yansıtmaktadır. İşkencenin mağdurlarını iktidar güçlerinin kontrolsüz gücüne maruz bırakması nedeniyle, nihai güçsüzlük imgesini çağırılmaktadır. Bkz., Evans, Malcolm D., *Tackling Torture: Prevention in Practice*, Bristol University Press, 2023, p. 20-21.

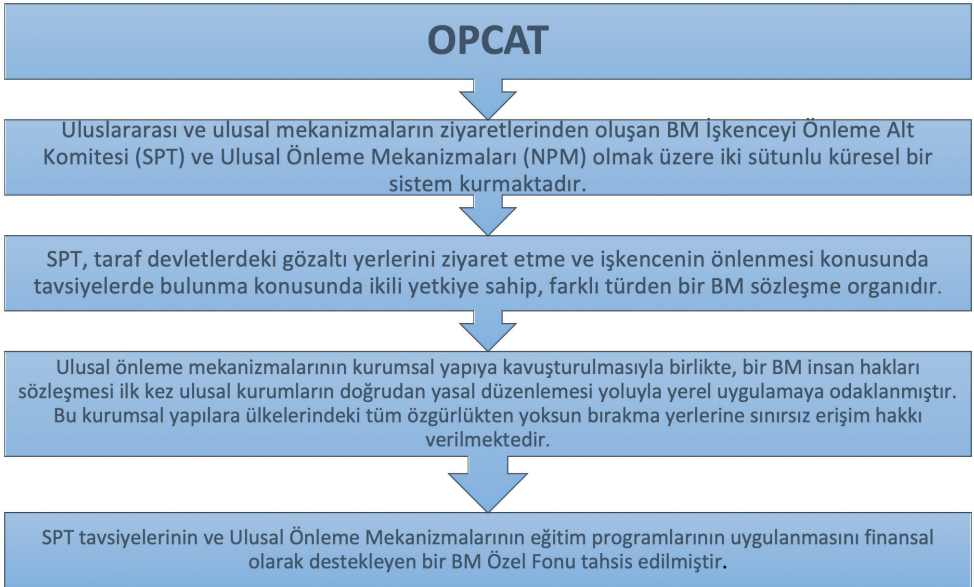
yaretler içeren önleyici bir sistem kurmayı amaçlayan BM İşkence Sözleşmesi'ne ek ihtiyari bir protokolün kabul edilmesi çağrısında bulunmuştur. BM, 2002 yılında İşkenceye ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı veya Onur Kırıcı Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşme'nin İhtiyari Protokolü'nü (OPCAT) kabul etmiş ve ilgili protokol 22 Haziran 2006 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Taraf devletler tarafından üçlü bir strateji yoluyla işkenceyle mücadele stratejisini 'önleme felsefesi' üzerine kurgulayan bu Protokol, işkencenin önlenmesine yönelik tarihi bir adıma karşılık gelmektedir (Gonza'lez Pinto, 2022: 135).

Esaslı bir paradigmatik kaymaya tekabül eden OPCAT, özgürlüklerinden yoksun bırakılan kişilerin tutuldukları yerlere habersiz ziyaret mekanizması ortaya koyan bir protokol olarak karşımıza çıkmaktadır. OPCAT, kişilerin özgürlüklerinden yoksun bırakıldıkları veya yoksun bırakılabilecekleri herhangi bir yeri izleyen ve taraf devletlerin yasal idari, adli veya diğer etkili önlemleri belirlemelerini destekleyen uluslararası bir mekanizma ve ulusal mekanizmalar oluşturması yönüyle önleme amaçlı olan diğer insan hakları sözleşmelerinden de pozitif yönde ayrılmaktadır. OPCAT'in nihai amacı; işkenceyi yasaklamak, cezalandırmak ya da kovuşturmak değildir (Gonza'lez Pinto, 2022: 136).

OPCAT, yalnızca önlemeyi amaçlayan tek BM insan hakları sözleşmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. İlgili Protokol'de bir hakkın ihlali durumunda tazminat ödenmesini öngören herhangi bir hüküm bulunmamaktadır (Steinerte, 2013: 133). OPCAT yeni maddi haklar içermediği gibi, işkence yasağının ihlaline yönelik zararların giderimini (*tazminat*) de amaçlamamaktadır. Bunun yerine, bağımsız uluslararası ve ulusal organlar tarafından gerçekleştirilen düzenli ziyaretlerden oluşan bir sistem kurarak, işkence ve diğer zalimane, insanlık dışı veya onur kırıcı muamele veya ceza teşkil edebilecek eylemlerin önlenmesine odaklanmaktadır (European Training and Research Centre for Human Rights and Democracy, 2016: 10). Bağımsız uluslararası organ, OPCAT'in anlaşma organı olan BM İşkencenin Önlenmesi Alt Komitesi (*Subcommittee on Prevention of Torture, SPT*) olarak karşımıza çıkmaktadır. Ulusal mekanizmaların rolü, OPCAT'e taraf devletlerin yapılandırması gereken ulusal önleme mekanizmaları tarafından üstlenilmektedir. Bu çerçevede, SPT'nin yetki alanını BM muadillerinin yetkilerinden çarpıcı biçimde farklılaştırmaktadır. Taraf devletlerin raporlarının veya bireysel şikâyetlerin değerlendirilmesi gibi geleneksel yöntemler SPT'nin görevleri arasında yer almamaktadır (Steinerte, 2013: 133). Haklar sözleşmelerinin geleneğine uygun olarak OPCAT, taraf devletlere bu Proto-

kolü uygulamak için alınan tedbirlere ilişkin periyodik raporlar sunma yükümlülüğü de getirmemektedir (Steinerte, 2014: 3).

Buna karşılık, görev alanı OPCAT'e taraf devletlerin yetki alanları dâhilindeki kişilerin özgürlüklerinden yoksun bırakıldıkları yerlere ziyaretler; ulusal önleme mekanizmalarıyla yakından çalışmak ve işkencenin önlenmesi alanında çalışan diğer BM ve bölgesel mekanizmalarla iş birliği olmak üzere üç temel unsurdan oluşmaktadır (Steinerte, 2013: 133). OPCAT aynı zamanda taraf devletler için belirlediği yükümlülük türleri açısından da benzersiz bir BM insan hakları sözleşmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira her taraf devletin ulusal düzeyde yeni bir kuruluş olan bir "ulusal önleme mekanizması" kurmasını öngörmektedir. Ulusal önleme mekanizmaları özgürlükten yoksun bırakılan kişilerin tutuldukları yerlere düzenli ziyaretlerden oluşan bir sistem yürütme, yetkililere tavsiyelerde bulunma ve önleyici faaliyetlerde bulunma görevini üstlenmektedir (Steinerte, 2013: 136). OPCAT metninde ulusal önleme mekanizmalarının kurulmasına ilişkin hükmün eşsiz olduğu değerlendirilmektedir. Zira ilk kez bir BM insan hakları sözleşmesi, ulusal mekanizmaların uluslararası bir sözleşmenin uygulanmasına yönelik çalışmasını zorunlu kılarak ulusal kuruluşları uluslararası insan hakları sahnesine açık biçimde yerleştirmektedir (Steinerte, 2013: 136).

Kaynak: "APT, Preventing Torture, Upholding Dignity: From Pledges to Actions Outcome Report, The Global Forum on the OPCAT, 2012" kaynağından derlenerek hazırlanmıştır.

Yukarıdaki tabloda da ortaya konulduğu üzere insan hakları sözleşmelerine yönelik diğer isteğe bağlı protokollerden farklı olarak OPCAT, standart belirleyen bir araçtan çok, işlevsel bir sözleşme olarak görülmektedir. Öyle ki literatürde OPCAT’ın BM insan hakları sisteminde “*önlemeyi vurgulaması; tamamlayıcı bir işleve sahip olması; kınamayı değil iş birliğini teşvik etmesi ve taraf devletler, SPT ve ulusal önleme mekanizmaları arasında yapıcı diyalog kurması*” yönleriyle çığır açtığı öne sürülmektedir (TİHEK, 2022: 11).

Aynı zamanda ilk kez bir BM insan hakları sözleşmesi, taraf devletlerden, sözleşmede tanınan haklara “etki kazandıracak önlemler” almalarını talep etmek yerine, kesin önlemlerin seçimini taraf devletlere bırakarak somut bir uygulama mekanizması öngörmektedir. Ayrıca ilk kez uluslararası bir insan hakları organı olan SPT, yalnızca ziyaretler yoluyla değil aynı zamanda bu ulusal mekanizmalarla iş birliği içerisinde çalışarak taraf devletlerin yerel düzeylerinde potansiyel olarak somut bir fark yaratmak üzere görevlendirilmektedir (Steinerte, 2013: 136-137).

OPCAT’ın diğer BM insan hakları anlaşmalarından farklı olduğu ve “yeni nesil uluslararası insan hakları sözleşmelerinin” önünü açtığı ifade edilmektedir (Steinerte, 2014: 3). OPCAT’i diğer ek ihtiyari protokollerden ayırıştıran nokta, temelde yalın bir belge olmasıdır. Bu düşüncenin temelinde bir kişinin kamu otoriteleri tarafından veya onların onayıyla alıkonulabileceği herhangi bir yerin, bağımsız bir organ tarafından bildirimde bulunmaksızın ziyaret edilebilmesi gerektiği fikri yatmaktadır (Evans, 2023: 50). Önleme mekanizması işlevi gören kurumsal yapıların oluşturulması düşüncesi, özgürlükten mahrumiyetin yarattığı kırılanlıkların ortaya çıkarabileceği fiziksel, bedensel ve ruhsal maruziyeti önleme yükümlülüğünü ortaya koymaktadır. Bu türden önleme mekanizmalarıyla potansiyel riskleri öngörme ve yönetme imkanı var edilmektedir. Böylelikle özgürlüğü kısıtlanmış bireylerin haklarının garantörü olarak önleme mekanizmalarının inşa edilmesi, riskleri minimize etmeyi olanaklı kılmaktadır. Özgürlükten mahrumiyeti bir tecziye mekanizması olarak üreten hapishanelerin işkence ve kötü muamelenin ritüelleşmesine yol açmaması için önleme mekanizmalarının rolü yadsınamaz.

Tüm bu araçlar, izleme mekanizmaları kurmayı ve işkencenin hem uluslararası hem de yerel düzeyde suç sayılmasını ve demokratik devletlere doğru bir rota çizmeyi amaçlayan karmaşık gözetim sistemleri ortaya koymaktadır. İşkenceye karşı mücadele tarihsel olarak ‘demokrasi, hukukun üstünlüğü ve enformasyon’ arasındaki

ilişkiselliğe yönelik bir dizi varsayıma dayandırılmıştır. Özellikle, işkence karşıtı aktivizmin tarih yazımında temel varsayım, işkenceye karşı mücadelenin Avrupa Aydınlanması'ndan önemli ölçüde etkilendiği yönündedir. Aslında işkencenin kaldırılması sıklıkla eski rejime (*L'Ancien Régime*) karşı muhalefeti belirtmek için kullanılmıştır. Bu bağlamda işkence kavramı, medeniyetler arası farklılığın göstergesi olarak kabul edilmiştir. Onlarca yıldır süren Teröre Karşı Savaş doktrininin (*War on Terror*) ortaya koyduğu üzere liberal demokrasilerin işkenceye karşı bağımsızlığı bulunmamaktadır. Bundan ötürü liberal bir demokrasiye dönüşme, işkence eylemlerine karşı bir panzehir göstergesi olarak okunmamalıdır (Kelly vd., 2020: 64).

'Demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan hakları' bayraktarlığı yapan kimi hegemonik devletlerin, bir küresel güvenlik politikası olarak üretilen terörizm üzerinden negatif bir yorumlama yapmak suretiyle hak ve özgürlük temelli yükümlülüklerinden geri adım atmaya başladığı görülmektedir. İşkenceyle mücadele retoriğine yönelik kurumsal duruşlarını değiştiren devletler, özgürlük-güvenlik ekseninde biçimlenen söylemi güvenlik/çi temelde yorumlama eğilimindedir. Louis-Philippe Rouillard'un deyimiyle "*insan hakları devlet güvenliğinin gereklilikleri ile çatıştığında, işkenceye tarafsız bir bakış açısıyla bakmak zorlaşmaktadır ki bu, insan haklarının devletin güvenliği ile çatışıyor olarak tasvir edildiği talihsiz gerçekliğimizin bir yansımasıdır.*" (Rouillard, 2005: 10).

Bu anlayışı doğrular biçimde Michael Ignatieff (1947-) şiddet kullanmaktan kaçınılması gerektiğini, liberal demokrasiyi baltalamamak adına onu tüm normatif ve değer alanlarıyla korumak için güce ihtiyaç duyulabileceğini savunmaktadır. Nitekim demokratik siyasal yönetimlerin, terör saldırıları ya da büyük kargaşa ortamlarının yarattığı güvenlik krizlerinde birtakım olağanüstü tedbirler alma ve kimi hak ve özgürlükleri askıya alma hakları olduğunu ifade etmektedir. Ancak bu tedbirler alınırken izlenen politika ve uygulamaların toplum tarafından desteklenmesini ve meşru bulunmasını sağlama gibi bir yükümlülüğe de sahip olduklarını vurgulamaktadır (Ignatieff, 2005: 8). İşkenceye ilişkin söylem, işkencenin terör zanlılarına işkence yapılmasına ilişkin etik temellendirme üzerinden belirlenmektedir. İşkenceye maruziyetleri etik bir temelle gerekçelendirilen terör zanlılarının özgürlüğünden yoksun bırakılan diğer mahkumlar üzerindeki negatif etkisi göz ardı edilmektedir (Lagat, 2017/2018: 8).

Görüldüğü üzere yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren işkenceye karşı mücadelede yeni bir aşamaya geçilmiştir (Kelly vd., 2020: 65). Bu yeni aşamanın

ilki, işkenceye karşı yasal normların oluşturulmasıyla gerçekleşmiştir. Söz konusu aşamanın en önemli adımı olarak 1984 tarihli BM İşkenceye Karşı Sözleşmesi'nin kabul edilmesi zikredilebilir. Bu aşamada eğer işkence yasal bir rejimin ürünüyse, o zaman yasal rejimin ve yeni yasal normların geliştirilmesi yoluyla değiştirilmesi gerektiği varsayımı söz konusu olmuştur. Böylelikle işkencenin kapsamlı biçimde suç sayılması gerektiği anlayışı inşa edilmiştir (Kelly vd., 2020: 65). İşkenceye karşı yenilenen kampanyanın ikinci adımı ise insan haklarının izlenmesi olarak karşımıza çıkmaktadır (Kelly vd., 2020: 65).

Tam da bu noktada işkence karşıtı normların ceza hukukunda iki işlevi yerine getirdiği ifade edilmektedir. İlk olarak işkence karşıtı normlara içkin 'sınırlayıcı bir işlev' bulunmaktadır. Böylelikle işkence yasağı, devletin denetimsiz ve keyfi yetki kullanımını engelleyerek cezalandırma otoritesini 'insanileştirmektedir.' İkinci olarak işkence yasağının bir 'etkinleştirme işlevi' bulunmaktadır. Söz konusu işlev, kamu otoritelerinin insan onuruna aykırı cezalandırma pratiğini önlemek için ceza hukukunun kullanılması, bir müdahale ve gerekçelendirme aracı olarak hareket etmesi amacına hizmet etmektedir. Foucault'ya göre işkencenin ortadan kaldırılması; bedeni cezaya dayanmayıp özneleri hapsederek davranışları normalleştirme yoluyla işleyen modern ceza hukukunun ortaya çıkmasıyla yakından ilişkilidir. İşkenceye karşı çıkmak, toplumdaki ceza tekniklerinin ve kurumlarının alanının küçültülmesi anlamına gelmemektedir. İşkence karşıtı norm, şu anda anlaşıldığı şekliyle kamu otoritelerinin öngördüğü cezaları bir "yönetişim sorunu" olarak konumlandırmaktadır. Böylelikle cezanın kendisinden ziyade cezanın yöntemlerini sorgulamaktadır. Bu noktada ceza hukukunun, işkence ve diğer ahlaki açıdan şok edici uygulamalardan arındırıldığı takdirde sosyal açıdan değerli bir araç haline getirilebileceği varsayılmaktadır (Pinto, 2021).

Sonuç olarak; normatif düzeyde işkencenin yasaklanması¹¹, yalnızca uluslararası insan hakları hukukunun en güçlü ilkelerinden birisini oluşturmamaktadır. Aynı zamanda bölgesel ve ulusal mahkemelerin ve sözleşme organlarının içtihatlarıyla da

¹¹ İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı veya Onur Kırıcı Muamele veya Cezanın Etkin Soruşturulması ve Belgelenmesine İlişkin El Kitabı, genel olarak İstanbul Protokolü olarak bilinmektedir. İstanbul Protokolü hem devletlerin uluslararası sözleşmeler ve uluslararası teamül hukuku kapsamındaki mevcut yükümlülüklerini yansıtması hem de devletlerin ilgili standartları etkili biçimde uygulamalarına yardımcı olması nedeniyle önemli bir bilgi kaynağı olarak karşımıza çıkmaktadır. İstanbul Protokolü, 1999 yılında resmi bir BM belgesi haline gelmiştir. Bkz., Iacopino, Vincent, "The Istanbul Protocol: Development, Practical Applications, and Future Directions", *Monitoring Detention, Custody, Torture, and Ill-Treatment: A Practical Approach to Prevention and Documentation*, (eds. Jason Payne-James, Jonathan Beynon, Duarte Nuno Vieira), Taylor & Francis Group, 2018, p. 255.

desteklenen, antlaşma hukukunda en ayrıntılı temele sahiptir (Carver and Handley, 2020: 42). İşkence, savaş hukuku da dâhil olmak üzere ilgili tüm uluslararası yasalara aykırı bir eylem teşkil etmektedir. Kölelik dışında başka hiçbir uygulamanın hukukta ve insan hakları sözleşmesinde bu kadar evrensel ve oybirliğiyle kınanmadığı değerlendirilmektedir (Sue, 2004: 48). Nitekim uluslararası insan hakları kanonunda yer alan insan onuruna yönelik saldırılara karşı tüm güvenceler arasında işkence ve diğer zalimane, insanlık dışı veya onur kırıcı muamele veya cezanın yasaklanması uluslararası arenada en geniş oyaşmaya sahiptir. Diğer insanlara kasıtlı olarak acı ve ıstırap vermenin içerdiği vahşet evrensel¹² olarak kınanmaktadır. Bu evrensel kınamaya rağmen işkencenin uygulandığı ülkeler, “gelişmiş sorgulama tekniklerinin” işkence olduğunu inkâr etme eğilimindedir (Méndez, 2018: 1).

Bu inkâr stratejisi, fiziksel ve zihinsel bütünlük hakkı ya da işkenceden korunma hakkının İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden sonra başlayan uluslararası insan hakları hukukunun gelişiminin merkezinde yer almasına neden olmuştur (Méndez, 2018: 1). Bireylerin bedensel ve ruhsal bütünlüğüne saldırı niteliğindeki işkence ve kötü muamelenin yasaklanmasının, tüm dünyaya gerek normatif gerekse de kurumsal düzlemde uluslararası uzlaşıyla deklare edilmesi önemli bir paradigmatic yaklaşımı temsil etmektedir. İşkenciyi ‘önleme’ düşüncesinin normatif ve kurumsal temelini inşa edilmesi bu yönüyle anlamlıdır.

III. KURUMSAL ÇERÇEVE: EVRENSEL, BÖLGESEL VE ULUSAL İŞKENCEYİ ÖNLEME MEKANİZMALARI

İşkenciyi ve kötü muameleyi önleme pedagojisi, bizatihi kendi ‘ontolojik, aksiyolojik ve tarihsel’ arka planına sahiptir. İşkenciyi önleme, işkence ve kötü muamele risklerini tanımlamayı ve işkence ve kötü muamelenin meydana gelme ihtimalinin daha düşük olduğu bir ortam yaratmayı amaçlayan ‘küresel bir strateji’ olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu küresel strateji, aşağıdaki tabloda görüldüğü üzere “önleme evi” (*house of prevention*) metaforu üzerinden açıklanmaktadır. Bu kapsamda işkenciyi önleme doktrininin dayanağı (*foundation*) işkenciyi ve diğer kötü muamele türlerini hem yasaklayan hem de önleyen etkili bir yasal çerçeveye tekabül etmektedir (APT, 2016: 10).

¹² İşkenceye Karşı Sözleşme, yüce hedeflerine ulaşmamış olsa da işkencenin kabul edilemez bir uygulama olduğu yönündeki evrensel oyaşmaya önemli katkılarda bulunmuştur. Hathaway, Oona A., “The Promise and Limits of the International Law of Torture”, *Torture: A Collection*, (ed. Sanford Levinson), Oxford University Press, 2004, p. 210.

Duvarlar (*walls*) eğitsel faaliyetlerle, usuli güvencelerin geliştirilmesiyle ve yasanın ihlali durumunda yaptırımlarla yasa ve düzenlemelerin pratikte uygulanması olarak karşımıza çıkmaktadır. Koruyucu çatı (*protective roof*) yasal çerçevenin mevcut olma ve uygulanma durumunu denetleyen kontrol mekanizmalarını temsil etmektedir. Bağımsız organların alıkonulma yerlerine düzenli ziyaretleri ve uluslararası insan hakları kuruluşlarının incelemeleri bu kontrol mekanizmalarından birisini oluşturmaktadır (APT, 2016: 10).

Kaynak: "APT, The Torture Prevention Ambassadors' Good Practice Report" yayınından alınarak hazırlanmıştır.

Bundan ötürü ceza infaz kurumlarında işkence ve kötü muameleyi ve diğer hak ihlallerini önlemeyi amaçlayan en temel strateji, bu kurumların denetlenmesi ve insan hakları yükümlülüklerinin hapisane yetkilileri tarafından nasıl yerine getirildiğinin izlenmesi amacıyla birtakım mekanizmaların oluşturulmasıdır. Özellikle bağımsız kuruluşlar tarafından gerçekleştirilen izleme ve denetleme amacıyla yapılan ziyaretler, işkence ve insanlık dışı veya onur kırıcı muamele olarak tezahür eden ihlaller de dahil olmak üzere insan hakları ihlallerini önlemenin en etkili yöntemlerden birisini teşkil etmektedir. Özgürlüklerinden yoksun bırakılan kişilerin tutulduğu yerlere yönelik risklerin ‘küreselleşmesi’, global dünyanın tüm yapı dinamiklerini ve kurumsal aklını harekete geçirmiştir. Böylelikle küresel ve ulusal ölçekte insan hakları fikrinin normatif varlığını tecessüm ettiren üst-kurumsal yapılar inşa edilmiştir. Taşıdığı risk faktörünün boyutları ve insan haklarına etkisi kestirilemeyen hapisanelerin izlenmesi, modernleşme sürecinin “ilerlemeci ve gelişmeci” bir adımı olarak zikredilebilir.

Bu yönüyle modern hukuk ve devlet sistemlerinin öngördüğü normatif uygulamalar ve kurumsal mekanizmalar, geleneksel yaşamdan modern yaşam biçimine doğru seyreden akış içerisinde çeşitlenerek ortaya çıkan şiddet formlarını kontrol etmeyi amaçlamaktadır (Kılıç, 2013: 6). Kuşkusuz tevarüs edilen şiddet kültürünün birincil mağdur öznesi, hapisane yurttaşları olmuştur. Bundan ötürü bu kırılğan nüfusun haklarının garantörü olarak kurumsal önleme mekanizmaları inşa edilmiştir.

Böylelikle tarihsel süreçte hapisanelerin denetlenmesi ve izlenmesi uluslararası hukukun önemli bir ilkesi haline gelmiştir (Valk ve Rogan, 2020: 4). Nitekim önleme doktrininin bir parçası olarak hapisanelerin izlenmesinin, işkence ve kötü muamelenin önlenmesine ilişkin uluslararası insan hakları normlarının ve uygulamalarının ‘temel bir standardı’ haline geldiği görülmektedir. Bu kapsamda hak ve özgürlüklerin kullanımı noktasında en kırılğan mekânların izlenmesi ve denetlenmesinin, hesap verebilirlik anlayışının inşa edilmesi açısından esas olduğu değerlendirilmektedir (O’Connell ve Rogan, 2023: 206). Hapisanelerin *sui generis* kurum olma niteliği, bu türden kurumsal yapılarda kamu hukuku ve insan hakları ilkelerinin baskı altında olduğunu ortaya koymaktadır (Liebling ve Crewe, 2013: 290). Hapisanelere özgü mekânsal mimaride asimetrik güç dengesi, gücün kötüye kullanılmasına ve tahrif edilmesine yol açabilmektedir. Bundan ötürü bu türden kurumların denetlenmesi ve izlenmesi önem arz etmektedir.

Avrupa İşkenceyi ve İnsanlık Dışı veya Onur Kırıcı Ceza veya Muamelenin Önlenmesi Komitesi'nin (*Committee for the Prevention of Torture, CPT, 1987*) kurumsal yapısına kavuşturulması ve OPCAT'in kabul edilmesiyle gelişen tarihsel süreçte hakların özellikle kırılgan olduğu yerlerde insan hakları ihlallerini önlemek amacıyla bağımsız denetim biçimlerine işlerlik kazandırılması gerektiği değerlendirilmiştir. Uluslararası insan hakları müktesebatı kapsamında özgürlüklerinden yoksun bırakılan kişilerin tutuldukları yerlerin izlenmesinin nihai amacı, insan hakları standartlarının hapishane duvarlarının arkasında da korunmasını sağlamaktır (O'Connell ve Rogan, 2023: 206).

Hapishane izleme organları, Mahpuslara Muameleye Dair Birleşmiş Milletler Asgari Standart Kuralları ya da Nelson Mandela Kuralları'nın (*Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners, SMR*) 1955 tarihli formülasyonunun bir gereği olarak karşımıza çıkmaktadır. Benzer bir gereklilik Avrupa Cezaevi Kuralları'nda (*European Prison Rules, EPR*) ve diğer insan hakları belgelerinde de bulunmaktadır (Valk ve Rogan, 2020: 2). Avrupa Cezaevi Kurallarının 9. kuralı, "tüm cezaevlerinin düzenli denetime ve bağımsız izlemeye tabi olması" şeklindeki temel prensibi ifade ederek bu iki kavram¹³ arasında bir ayırım yapmaktadır. Kurallar kapsamında denetim, "devlet kurumu" olarak adlandırılan, cezaevi sistemi içerisindeki organlar tarafından gerçekleştirilirken; izleme, bağımsız organlar tarafından yürütülmektedir. Kurallara göre bağımsız izlemenin rolü, uluslararası ve ulusal hukukun gereklerine uygun olarak mahkûmların haklarının ve onurunun her zaman güçlendirilmesini temin etmek amacıyla tutukluluk koşullarını ve mahkûmlara yapılan muameleyi izlemektir. Denetim organları, Kurallar uyarınca cezaevlerinin ulusal ve uluslararası hukuka ve EPR'ye uygun olarak yönetilip yönetilmediğini değerlendirme görevini haizdir (Valk ve Rogan, 2020: 3).

¹³ Uygulamada bu ayırım kafa karıştırıcı olabilmektedir. Zira hapishane koşullarını denetleyen birçok dış kurum kendilerini 'müfettiş' olarak tanımlamaktadır. Van Zyl Smit ve Sonja Snacken, Kuralların 2006 versiyonu kapsamında terminolojik farklılığın önemsiz olduğunu, ancak bunun revize edilmiş EPR'lerde muhafaza edilmesinin dikkate değer olduğunu öne sürmektedir. Benzer bir ayırım BM Mahpuslara Uygulanacak Muameleye İlişkin Standart Asgari Kuralların 2015 versiyonu olan Mandela Kurallarında da yapılmaktadır. Bunlar hapishaneleri ve cezaevlerinin düzenli denetimi için biri dâhili veya idari, diğeri bağımsız olmak üzere iki katlı bir sistemi tanımlamaktadır. Her iki durumda da denetimlerin amacı; ceza ve infaz hizmetlerinin hedeflerini gerçekleştirmek amacıyla cezaevlerinin mevcut yasa, yönetmelik, politika ve izleklere uygun olarak yönetilmesini ve mahkûmların haklarının korunmasını sağlamaktır. Bkz., Smit, Dirk van Zyl, Snacken, Sonja, *Principles of European Prison Law and Policy: Penology and Human Rights*, Oxford University Press, 2011; Valk, Sophie van der, Rogan, Mary, "Experiencing Human Rights Protections in Prisons: The Case of Prison Monitoring in Ireland", *European Journal of Criminology*, Vol. 18, Nu. 1, 2020, p. 3.

Özgürlüklerinden yoksun bırakılan kişilerin tutuldukları yerlere habersiz ziyaretler yapma ve devletlere işkencenin etkili biçimde önlenmesi noktasında tavsiyelerde bulunma hakkına sahip uluslararası bir izleme sistemi oluşturma düşüncesi, 1970'li yılların başında Jean-Jacque Gautier tarafından geliştirilmiştir (European Training and Research Centre for Human Rights and Democracy, 2016: 9). Gautier, izleme ve önleme mekanizması oluşturmanın en iyi yönteminin II. Dünya Savaşı sırasında Uluslararası Kızıl Haç Komitesi (*International Committee of the Red Cross, ICRC*)¹⁴ tarafından yapıldığı üzere bağımsız bir organın bu mekanları ziyaret etmesine izin vermek olduğunu öne sürmüştür. Gautier'in fikri, İsviçre İşkenceye Karşı Komite (şu anda İşkenceyi Önleme Derneği, APT) tarafından benimsenmiştir (Beco, 2011: 259).

Gautier çatışmalarda insani yardım sağlamak amacıyla bağımsız ve tarafsız bir organın, barış zamanlarında kimsenin işkenceye veya kötü muameleye maruz kalmasını temin etmek için gözaltı yerlerini ziyaret etmesinin mümkün olma durumu üzerine bir araştırma gerçekleştirmiştir. Bu kapsamda işkenceyi önlemenin en etkili yollarından birisinin, dış aktörlerin tüm gözaltı yerlerine düzenli ve habersiz ziyaretler yapmasına yönelik sistemleri uygulamaya koymak olduğunu ifade etmiştir¹⁵. Nitekim OPCAT'in¹⁶ kurumsal ilham kaynağı Uluslararası Kızılhaç Komitesi'nin çalışmaları olmuştur. Uluslararası Kızılhaç Komitesi'nin çalışmalarından ilham alan BM İşkenceyi Önleme Alt Komitesi, ihbar etmek veya ifşa etmek değil, iyileştirmeyi teşvik etmek amacıyla gizlilik esasına uygun biçimde tasarlanmıştır (Evans, 2023: 51).

İzleme mekanizması fikrini eleştirenler böylesi yeni bir sistemin kurulmasının ICRC'nin çalışmalarını baltalayabileceğini öne sürmüştür. Zira devletlerin ICRC'ye artık ihtiyaç duymayabileceği veya yeni sistemin görev alanına giren gözaltı yerlerini ziyaret etmekten çıkarılabileceği ifade edilmektedir. Ancak bu endişelere bir karşılık olarak OPCAT'in 32. maddesi, "*bu Protokol'ün Taraf Devletlerin 12 Ağustos 1949 ta-*

¹⁴ Uluslararası Kızılhaç Komitesi, 1949 Cenevre Sözleşmeleri ve daha sonraki Protokolleri uyarınca hem silahlı çatışmalar sırasında gözetilene alınan bireyleri ve savaş esirlerini hem de sivil tutukluların insanca muamele görmesini temin etmek amacıyla bu mekanları ziyaret etme yetkisine sahiptir. Evans, Malcolm D., *Tackling Torture: Prevention in Practice*, p. 50.

¹⁵ <https://www.apt.ch/about-us/history-impact>, Erişim Tarihi: 14. 01. 2024.

¹⁶ Ayrıca bkz., Murray, Rachel vd., *The Optional Protocol to the UN Convention Against Torture*, Oxford University Press, 2011.

rihli dört Cenevre Sözleşmesi'ne ve buna ilişkin 8 Haziran 1977 tarihli Ek Protokollere karşı yükümlülüklerini etkilemeyeceğini" öngörmektedir (Evans, 2023: 51).

Böylelikle kişilerin özgürlüklerinden yoksun bırakıldıkları yerlere düzenli ve/ya *ad hoc* ziyaret yetkisini haiz evrensel, bölgesel ve ulusal kurumsal yapılar inşa edilmiştir. Bu noktada işkenceyi önleme politikalarının yalnızca evrensel düzeyde kalmayıp yerel kurumsal yapıların da inşa edilerek bu politikanın ayrılmaz bir paydaşı haline getirilmesinin kritik önemi haizdir. Nitekim yerel ölçekte hapishanelerin izlenmesi ve denetlenmesi, sorunlu alanlara sızarak etkili bir strateji benimsemenin en önemli yoludur.

A. EVRENSEL ÖNLEME VE ZİYARET MEKANİZMALARI

OPCAT; bağımsız ulusal organ olarak ulusal önleme mekanizması ve uluslararası bir organ olan SPT tarafından tüm gözaltı yerlerine yapılan düzenli ziyaretler yoluyla işkencenin önlenmesini amaçlamaktadır. Aynı zamanda OPCAT, kamuoyunun kınamasına odaklanmak yerine, ihlalleri önlemeye yönelik tutukluluk koşullarını ve prosedürlerini iyileştirmek amacıyla taraf devletlerle diyalog ve iş birliği geliştirme gerekliliğinin altını çizmektedir (Gonza'lez Pinto, 2022: 136). OPCAT; taraf devletler, SPT ve ulusal önleme mekanizmaları arasında üçlü bir ilişki inşa etmektedir. Bu yönüyle düzenli denetim ve ziyaretlerden oluşan ikili ve tamamlayıcı bir sistem kurulduğu ifade edilebilir (McGregor, 2017: 353).

SPT, BM insan hakları sisteminde yeni bir tür anlaşma organı olarak karşımıza çıkmaktadır. İşkence ve kötü muamelenin önlenmesine yönelik proaktif bir yaklaşıma odaklanan önleyici bir yetkiye sahiptir¹⁷. Uluslararası önleyici bir mekanizma olarak SPT, gözaltı yerlerini ziyaret etme ve özgürlüklerinden yoksun bırakılan kişileri işkence ve kötü muameleye karşı koruyan taraf devletlere tavsiyelerde bulunma yetkisini haizdir (McGregor, 2017: 353). SPT'nin çalışma yöntemi 'adlandır ve utandır' (*name and shame*) stratejisi olarak değil; diyalog ve iş birliğine dayalı bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır.

SPT'nin kurumsal öncüsü olarak kabul edilen CPT ise uluslararası alanda benzersiz bir kurum olarak karşımıza çıkmaktadır. Görevleri ve şimdiye kadar izlediği işkenceyi önleme yöntemi, önleme ve denetlemenin uluslararası toplumda insan hakları sorunlarının ele alınması noktasında kilit bir rol oynadığını açıkça ortaya

¹⁷ <https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/spt> , Erişim tarihi: 1.02.2024.

koymaktadır. Nitekim işkenceyle mücadele etme noktasında salt normatif bir dizge oluşturma ve hatta *ex post facto* uygulama prosedürlerinin yeterlilik arz etmediği değerlendirilmektedir. CPT'nin faaliyetleri aynı zamanda söz konusu uluslararası kurumun devletlerin iç yetki alanlarına derin ve önemli ilerlemeler sağlayabildiğini de göstermektedir (Cassese, 2008: 373).

Taraf devletler uluslararası hukuk düzeyinde CPT tarafından ziyaret edilmeyi kabul ettikten sonra, Komite'nin iki şekilde ulusal yargı yetkisini geçersiz kılabilceği değerlendirilmektedir. Birincisi, devletlerin bu türden mekânları kendi ulusal yetkilileri dışında hiçbir kurum/kuruluş ya da grubun denetlemesi, ziyaret etmesi ve raporlamasına izin vermeyecek biçimde 'kutsal nüfuz alanları' olarak kabul ettiği ifade edilmektedir. Ancak Komite devletlerin 'kutsadığı' bu türden alanlara serbestçe girebilmektedir. Böylelikle Komite, artık devlet uygulamalarının en dip köşelerinin bile saydamlıkla uluslararası incelemeye açık olduğunu tüm dünya devletlerine ilan etmektedir. Komite, ayrıca devletlere yapılan ziyaretler sonrasında mevzuattan yargısal ve idari konulara varıncaya kadar pek çok sayıda iyileştirme tavsiyelerinde bulunmaktadır. Bu tavsiyeler sıklıkla devlet mekanizmasının hassas alanlarına etki etmekte ve ayrıca ulusal makamlara mali yük getirebilmektedir. İlgili taraf devlet, önce bir ara rapor, ardından da CPT tavsiyelerine uyulma durumunu açıklayan bir nihai rapor gönderme yükümlülüğünü haizdir (Cassese, 2008: 373).

Avrupa'da CPT'nin dışında bölgesel ziyaret mekanizmaları da bulunmaktadır. Söz konusu mekanizmalar arasında, gözaltı yerlerini ziyaret eden ve tavsiyelerde bulunan Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri'ni zikredebiliriz. Ancak Komiserin görevi, Avrupa Konseyi'nin tüm insan hakları sözleşmelerine uyulmasını teşvik etmektir. Bu nedenle, gündeminin önemli bir parçası olmasına rağmen bizatihi işkencenin önlenmesine odaklanmamaktadır (Beco, 2011: 262). SPT dışında evrensel ziyaret mekanizmaları da bulunmaktadır. Ziyaret düzenleme yetkisini haiz kurumsal yapıları "BM İşkence Özel Raportörü; BM Yargısız ve Keyfi İnfazlar Özel Raportörü; Zorla ya da İrade Dışı Kaybetmeler Hakkında Çalışma Grubu ve Keyfi Gözaltı Çalışma Grubu" olarak zikredebiliriz (Beco, 2011: 262).

Hem SPT'nin hem de CPT'nin Avrupa'daki görevlerini tanımlayabilmek için OPCAT ile Avrupa İşkencenin ve İnsanlık Dışı veya Onur Kırıcı Muamele veya Cezanın Önlenmesi Sözleşmesi (ECPT) arasındaki temel farklılıkların analiz edilmesi gerekmektedir. OPCAT ile ECPT arasındaki ilk ve en belirgin fark olarak OP-

CAT'in evrensel bir sözleşme, ECPT'nin ise bölgesel bir sözleşme olmasını zikredebiliriz. Bu çerçevede SPT'nin ziyaret edeceği taraf devlet sayısının CPT'den daha fazla olacağı ifade edilmelidir. OPCAT ile ECPT arasındaki diğer bir fark, yalnızca OPCAT'in taraf devletlere ulusal önleyici mekanizmalar kurma veya belirleme zorunluluğu getirmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla OPCAT'i onaylayan Avrupa devletleri için en büyük yarar, CPT ve SPT'nin çalışmalarını ulusal düzeyde sürdüreceği ziyaret mekanizmalarıyla kendilerini donatmak zorunda kalacak olmalarıdır (Beco, 2011: 263).

Aşağıdaki tabloda da ortaya konulduğu üzere OPCAT ve ECPT arasında başka farklılıklar da bulunmaktadır. Özellikle bu farklılıklardan ikisi görev paylaşımını önemli ölçüde etkilemektedir. İlk farklılık, SPT'nin ziyaret programını "ilk başta kurayla" (*at first by lot*) oluşturması gerekirken; CPT'nin böyle bir kısıtlamasının söz konusu olmamasıdır. Bu usulün amacı, OPCAT'e taraf olan tüm devletlere eşit düzeyde davranılmasını temin etmektir. Bu, evrensellik ilkesine uygunluk arz etse de SPT'nin uzun bir süre taraf devletleri ziyaret edemeyebileceği anlamına gelmektedir. Bu durum, işkencenin ve diğer insanlık dışı veya onur kırıcı muamele veya cezanın gerçekleştiğinin bilindiği ya da bölgesel ziyaret mekanizmasının bulunmadığı bölgelere odaklanılmasının önünde büyük bir engel teşkil etmektedir. İkinci fark, CPT'nin koşullar gerektirdiğinde taraf devletlere özel ziyaretler gerçekleştiribilmesidir. CPT'nin *ad hoc* ziyaretleri, çalışmalarının bütünleyici bir parçası haline gelmiştir. Buna karşılık, SPT yalnızca düzenli bir ziyaretin ardından kısa bir takip ziyareti önerebilmektedir. Diğer farklılıklar arasında, taraf devletlerin SPT tavsiyelerini uygulamalarına ve ulusal önleme mekanizmalarına eğitim vermelerine yardımcı olabilecek OPCAT kapsamında bir Özel Fon oluşturulması yer almaktadır. ECPT tarafından sağlanan böyle bir fon bulunmamaktadır (Beco, 2011: 264).

	OPCAT	ECPT
Yetki	OPCAT'ın amacı, işkence ve diğer zalimane, insanlık dışı veya onur kırıcı muamele veya cezayı önlemek amacıyla, bağımsız uluslararası ve ulusal organlar tarafından insanların özgürlüklerinden yoksun bırakıldığı yerlere düzenli ziyaretler yapacak bir sistem oluşturmaktır. SPT, İşkenceye Karşı Sözleşme İhtiyari Protokolü (OPCAT) hükümlerine uygun olarak kurulmuştur.	CPT, Avrupa Konseyi'nin 1989 yılında yürürlüğe giren "İşkencenin ve İnsanlık Dışı veya Onur Kırıcı Ceza veya Muamelenin Önlenmesine Dair Avrupa Sözleşmesi" (ECPT) kapsamında kurulmuştur. CPT'nin iki önemli özelliğinin altı çizilmelidir. Birincisi Avrupa'ya özgüdür. İkincisi, yalnızca "işkenceyi" değil aynı zamanda "insanlık dışı veya onur kırıcı muamele veya cezaya" varabilecek çok çeşitli durumları da kapsamaktadır.
Ziyaretler	SPT, polis karakollarını, cezaevlerini (askeri ve sivil), gözaltı merkezlerini, ruh sağlığı ve sosyal bakım kurumlarını içermektedir. Ancak bunlarla sınırlı değildir. SPT, ziyaretlerini <i>ilk başta kurayla</i> oluşturmaktadır.	CPT heyetleri periyodik olarak (genellikle dört yılda bir) ziyaretleri gerçekleştirmektedir. Ancak gerektiğinde ek "ad hoc" ziyaretler de gerçekleştirilmektedir.
İlkeler	Gizlilik, tarafsızlık, seçici olmama, evrensellik ve nesnellik.	İş birliği ve gizlilik

Kaynak: <https://www.coe.int/en/web/cpt/about-the-cpt> ; <https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/spt/introduction-committee> sayfalarından referans alınarak hazırlanmıştır.

SPT ile CPT arasında farklılıklar olsa da görev alanlarının oldukça benzer olduğu görülmektedir. Her iki kurumsal yapı da özgürlüklerinden yoksun bırakılan kişilere yönelik işkenceyi ve insanlık dışı veya onur kırıcı muameleyi veya cezayı önlemek amacıyla gözaltı yerlerini ziyaret etme görev ve yetkisini haizdir. Bu nedenle, ilk bakışta görev alanları arasında potansiyel olarak bir örtüşme söz konusudur. Ancak, yalnızca OPCAT ulusal önleyici mekanizmaların kurulmasını veya belirlenmesini sağlamaktadır (Beco, 2011: 273).

Tam da bu noktada SPT, CPT ve ulusal önleme mekanizmaları tarafından izlenen özgürlüklerinden yoksun bırakılan kişilerin tutuldukları yerlerde önemli benzerlikler bulunduğu ifade edilmelidir. Uluslararası, bölgesel ve ulusal izleme organları, yasal dayanağın belirlediği ve yetkilendirdiği sınırlar dâhilinde, “kişilerin özgürlüklerinden yoksun bırakıldığı yerler” ifadesinden ne anlaşılması gerektiğini tanımlamaktadır. En yaygın izlenen yerler arasında “polis karakolları, gözaltı merkezleri, hapis-haneler, psikiyatri merkezleri ve sosyal bakım merkezleri” yer almaktadır (European Training and Research Centre for Human Rights and Democracy, 2016: 79).

İkinci olarak; SPT, CPT ve ulusal önleme mekanizmaları tarafından izleme raporlarının hazırlanmasında kullanılan ana bilgi kaynaklarına ilişkin birtakım benzerlikler bulunmaktadır. Her üç mekanizma da yasal dayanağı gereği gözaltı yerlerine sınırsız erişimle donatılmıştır. Kapsamlı bir yetki olarak sınırsız erişim yetkisi, tüm izleme organlarının kendi yerinde denetimleri yoluyla bilgi toplamasını mümkün kılmaktadır. Zira bu organlar, ziyaretleri sırasında personel ve özgürlüklerinden yoksun bırakılan kişilerle görüşmeler yapmakta ve ilgili dosya ve belgeleri incelemektedir (European Training and Research Centre for Human Rights and Democracy, 2016: 80).

Üçüncüsü, bu izleme organlarına gerçek bir ‘önleme yetkisi’ verilmiştir. Söz konusu yetki, izleme organlarının AİHS’in 3. maddesinin ihlal edildiğine ilişkin iddialarla ilgili şikâyetleri soruşturmacı biçimde ele almakla görevli olmadığı anlamına gelmektedir. Önleme doktrini kapsamında bu türden organların temel görevi, insan hakları ihlalleri ortaya çıkmadan önce harekete geçerek ihlalin gerçekleşmesinin önüne geçmektir. Bu türden kurumsal yapılara içkin önleme misyonu, izleme organlarının yargısal mekanizma olmadığını ve doğası gereği proaktif olduğunu ortaya koymaktadır. Aslında bu üç mekanizma, insan hakları ihlallerinin mağduru olduğunu iddia eden kişilerle defalarca karşı karşıya gelmektedir. İnceleme altındaki izleme organları, bu tür vakaları, yetki alanlarına göre farklı biçimde ele almaktadır (European Training and Research Centre for Human Rights and Democracy, 2016: 80-81).

Dördüncüsü, izleme organlarının tamamı, insan hakları veya işkenceyi önleme alanında çalışan sivil toplum kuruluşlarıyla temas kurmanın önemini kabul etmektedir. SPT ve CPT için bu tür temaslar genellikle devlet ziyaretinin başlangıcında sivil toplum örgütleriyle yapılan bilgilendirme şeklinde gerçekleşmektedir. Bu tür-

den toplantıların temel amacı, ulusal uzmanlardan ilgili bilgileri almak ve ülkedeki güncel konular ve ziyaret edilmesi gereken yerler hakkında daha fazla bilgi edinmektir. Bazı ulusal önleme mekanizmaları ise sivil toplum kuruluşlarıyla ilişkilerini kurumsallaştırmıştır. Sivil toplum kuruluşlarıyla ilişkilerin kurumsallaşmasına örnek olarak Slovenya ulusal önleme mekanizmasını zikredebiliriz. Bu kapsamda Slovenya Ombudsmanlığı, sivil toplum kuruluşlarıyla izleme ziyaretleri gerçekleştirerek sözleşmeye dayalı iş birliği ilişkisi kurmaktadır. Avusturya'nın ulusal önleme mekanizması ise sivil toplum örgütlerini kurumun bir parçası haline getirerek onlara danışmanlık rolü yüklemiştir (European Training and Research Centre for Human Rights and Democracy, 2016: 81).

B. ULUSAL ÖNLEME MEKANİZMALARININ KURUMSAL YAPILANMASI

OPCAT, “bağımsız uluslararası ve ulusal organların” kişilerin özgürlüklerinden yoksun bırakıldıkları yerlere düzenli ziyaretleri vasıtasıyla işkence ve diğer kötü muamelenin önlenmesine yönelik ‘küresel bir gözetim sistemi’ kurmaktadır. OPCAT bir yandan SPT’yi kurumsal yapısına kavuştururken; öte yandan taraf devletlerin ulusal önleyici mekanizmalar oluşturmasını veya belirlemesini gerektirmektedir (Lagat, 2011: 261). Ulusal önleme mekanizmalarının kurulması, OPCAT kapsamında oluşturulan yeni iki aşamalı izleme sisteminin bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır (McGregor, 2017: 351). Uluslararası yasal bir yükümlülük meselesi olarak işkenceyle mücadele etmek amacıyla ulusal mekanizmalar kurması gereken taraf devletlere yüklenen yükümlülüklerle yeni bir yaklaşımı temsil etmesi nedeniyle özel bir öneme sahiptir. Bu yönüyle ulusal önleme mekanizmalarının uluslararası ve bölgesel insan hakları mekanizmalarının hiçbir zaman dolduramadığı boşluğu doldurma potansiyeli bulunmaktadır. Ulusal önleme mekanizmalarının yerel ölçekte gerçekleşen sorun alanlarına tepkisel biçimde anında harekete geçebilme niteliği önem arz etmektedir (Steinerte, 2013: 136-137). Nitekim özgürlüklerinden yoksun bırakılan kişilere yönelik ihlal ve istismarlar hakkında doğrudan ve ilk elden bilgi alabilme kapasitesi, bu türden kurumsal yapıların yerel alana entegre edilmesinin önemini ortaya koymaktadır.

OPCAT tarafından öngörülen ulusal izleme katmanı, insan hakları kurumlarının inşasını, koordinasyona dayalı katılımı ve devlet ile devlet dışı aktörler arasındaki iletişim ve şeffaflığın güçlendirilmesini teşvik etme açısından pozitif bir adım olarak görülmektedir. İnsan hakları kültürünün oluşturulmasının yanı sıra ulusal önleme

mekanizmalarının en önemli olumlu katkısı, önleyici izlemeye odaklanması olarak değerlendirilmektedir. Ulusal önleme mekanizmaları, uluslararası veya bölgesel kurumlara kıyaslandığında alıkonulma yerlerine daha düzenli ziyaretler yapma ve izleme kapasitesine sahiptir. Ceza infaz kurumlarına ve diğer gözaltı yerlerine düzenli, bağımsız ve soruşturma amaçlı ziyaretler, pozitif değişim için bir katalizör işlevi görmektedir (McCosker, 2011: 23).

Nitekim OPCAT'in uygulamaya koyduğu iki önleme katmanı arasında somut bir fark yaratma potansiyeli en yüksek olanın ulusal önleme mekanizması olduğu ifade edilmektedir. Ulusal önleme mekanizmaları, "yerinde" ziyaret organları olarak özgürlüğünden yoksun bırakılan yerleri sık sık ziyaret etme olanağına sahiptir. Ayrıca yasal ve kurumsal çerçevelerle etkileşime geçme fırsatına sahip olan ulusal önleme mekanizmalarının yerel sosyo-politik ve jeo-politik bağlamlar hakkında derinlemesine bilgi ve anlayışı bulunmaktadır (Steinerte, 2013: 155). Bu yönüyle bir devletin 'yerel gerçekliğine' daha yakın olan ulusal önleme mekanizmaları, taraf devletlerin yargı yetkisi altındaki gözaltı yerlerini ziyaret etme konusunda hem SPT'ye hem de CPT'ye oranla daha yüksek kapasiteye sahiptir (Beco, 2011: 263).

Ulusal önleme mekanizmalarının¹⁸ 'yerel' alana nüfuzunun, uluslararası insan hakları hukuku normlarının yerel ölçekte işlerlik kazanabilmesi adına yaşamsal önemi haizdir. Nitekim ulusal önleme mekanizmalarının hak ihlallerini önleyici ve insan haklarını geliştirici bir kurumsal işlev icra edebilmesi, uluslararası insan hakları normlarının yerel ölçekte ele alınmasıyla mümkündür. Böylelikle ulusal önleme mekanizmalarının yerel alana entegrasyonu, 'önleme mekanizması' anlayışına ivme kazandırmaktadır.

Nitekim yerel uygulamaya odaklanan ulusal önleme mekanizmaları, sahada sahici değişiklikler yapma potansiyeline sahiptir. Ancak ulusal önleme mekanizmalarının etkili olabilmeleri için OPCAT gerekliliklerini ve bağımsızlıklarını karşılamaları gerekmektedir. Ayrıca ulusal önleme mekanizmalarının çalışmalarını güvenilirlik, yetkililerle iş birliği ve şeffaflık çerçevesinde yürütmesinin kritik önemi haizdir. Ulusal önleme mekanizmalarının işkenceyi önlemenin daha geniş anlamını benimsemek

¹⁸ Christine Bicknell ve Malcolm Evans, Avrupa'da faaliyet gösteren ulusal önleme mekanizmalarının yerel ölçekte uygulamalarında insan hakları odaklı bir yaklaşıma ulaştıklarının söylenebilmesi için kat edilmesi gereken çok yol olduğunu öne sürmektedir. Bicknell, Christine, Evans, Malcolm, "Monitoring Prisons: The Increasingly Complex Relationship Between International and Domestic Frameworks", *Europe in Prisons: Assessing the Impact of European Institutions on National Prison Systems*, Palgrave Macmillan, 2017, p. 11.

için dar yetkilerinin ötesine geçmeleri ve bu noktada öncülük etmeleri beklenmektedir (APT, 2012: 8).

OPCAT'ın taslağı hazırlandığı dönemde ulusal önleme mekanizmalarının uygulamaya konması, devlet egemenliğine, her devletin insan haklarının korunmasında birincil sorumluluğa sahip olduğu ve uluslararası mekanizmaların eylemlerinin tamamlayıcı olması gerektiği yönündeki köklü ilkeye bağlılık olarak değerlendirilmiştir (Steinerte, 2014: 4). Nitekim ulusal önleme mekanizmaları uluslararası insan hakları hukukunda devlet ve devlet dışı aktörler arasında benimsenen geleneksel ayrıma uymamaktadır. Bu türden kurumsal yapılar ilgili taraf devlet tarafından kurulan ve bütçelendirilen kuruluşlardır. Ancak aynı zamanda en savunmasız kişilere kötü muamele yapılmasını önlemek amacıyla aynı devlet yetkilileriyle bağımsız ve yapıcı bir diyalog kurmanın bir yolunu bulması gereken kurumsal yapılardır. Bir ulusal önleme mekanizmasının gücü, onun kamu otoriteleri tarafından tasarlanan özerk bir organ olmasından kaynaklanmaktadır. Nitekim ulusal önleme mekanizmaları, kamu düzeni içerisinde atipik bir yapılanmaya sahiptir. Böylelikle ulusal önleme mekanizması kamu otoriteleriyle etkileşimlerinde daha fazla güç kazanmaktadır. Nitekim ulusal önleme mekanizmaları kamu otoriteleri ve sivil toplum örgütleriyle kurumsal etkileşimleri üzerinden katma bir değer üretmektedir. Söz konusu katma değer büyük ölçüde bu türden kurumsal yapıların özerk kurumlar olmasından kaynaklanmaktadır (Steinerte, 2014: 28).

OPCAT; taraf devletlerin, Paris Prensiplerine gereken önemi vermek de dahil olmak üzere, OPCAT'te belirtilen kriterleri karşılayan bir veya daha fazla bağımsız ulusal önleme mekanizmasını "kurmasını, atmasını ya da var olanları muhafaza etmesini" gerektirmektedir (Reif, 2012: 62). OPCAT'ın 19. maddesi aynı zamanda ulusal önleme mekanizmalarının "asgari yetkilerini" de düzenlemektedir. Bir diğer ifadeyle "*özgürlüklerinden yoksun bırakılan kişilere yapılan muamelenin ve koşullarının iyileştirilmesi amacıyla ve işkence ve diğer zalimane, insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele ya da cezayı önlemek amacıyla ilgili makamlara tavsiyelerde bulunmaları; mevcut ya da tasarı halindeki mevzuata ilişkin olarak önerilerini ve tespitlerini (gözlemlerini) sunmaları*" yetkisi tanınacağı düzenleme altına alınmaktadır (Murray, 2008: 504).

OPCAT, devletlerin yeni bir önleme mekanizması kurma veya mevcut bir kurum ya da kurumların görev alanlarını genişleterek veya genişletmeden devam etme ara-

sında seçim yapabileceklerini düzenlemektedir. Devletlerin yalnızca üçte biri resmi olarak ulusal önleme mekanizmalarını seçmiş olsa da önerilen mekanizmalar genel olarak dört kategoriye ayrılmaktadır:

- Mali, Şili, Güney Kore ve İtalya'da olduğu üzere mevcut veya kurulacak olan ulusal insan hakları kurumunun ulusal önleme mekanizması olarak görev icra etmesi,
- Danimarka'da olduğu üzere genişletilmiş yetki alanıyla mevcut Ombudsmannın, ulusal önleme mekanizmasının ek görevini üstlenmesi,
- İngiltere, Ermenistan ve Slovenya örneklerinde olduğu üzere mevcut yasal veya anayasal organların ya da STK'ların bir kombinasyonun oluşturulması ve
- OPCAT'in amaçları doğrultusunda özel bir önleme mekanizmasının oluşturulması (Murray, 2008: 488).

Bu noktada ulusal insan hakları kurumlarının farkındalık artırma ve koruma işlevlerine ek olarak bu yetkileri haiz olduğu durumlarda, Kurumun ulusal insan hakları kurumu olarak geniş yetki ve işlevlerini yerine getirme kabiliyetini kısıtlamayacak biçimde ilave ve yeterli kaynakların sağlanması icap etmektedir. Zira bir ulusal insan hakları kurumunun aynı zamanda ulusal önleme mekanizması olarak belirlenmesi bu kurumsal yapıların sorumluluklarını yerine getirme kapasitelerini doğrudan etkilemektedir. Akreditasyon Alt Komitesinin (*GANHRI Sub-Committee on Accreditation, SCA*) yaklaşımı, Küresel Ulusal İnsan Hakları Kurumları Ağı'nın (GANHRI) 2008 tarihli Nairobi Bildirgesi ile uyumluluk arz etmektedir. Bildirgede, ulusal insan hakları kurumlarına gerekli yetki ve kaynakların sağlanması durumunda “kendilerini ulusal önleyici mekanizma olarak değerlendirmeleri” gerektiği ifade edilmektedir (Langtry ve Roberts Lyer, 2021: 283).

APT, OPCAT kapsamında ulusal önleme mekanizması olarak hareket eden ulusal insan hakları kurumlarına yönelik birtakım kaygılarını dile getirmiştir. APT, SPT'nin Kılavuz İlkelerine atıfta bulunarak, ulusal önleme mekanizması birimlerine ulusal insan hakları kurumlarının kendi bünyesinde bütçesel ve operasyonel özerklik verilmesini, böylece programatik çalışmalarına ve kaynakların kullanımına karar vermelerine müsaade edilmesini önermektedir (Langtry ve Roberts Lyer, 2021: 283). SPT, yapısal değişiklikler olmadan bir ulusal insan hakları kurumunun ulusal önle-

me mekanizması görevini ifa edemeyeceğini belirtmektedir. Bu durum ulusal insan hakları kurumu bünyesinde ayrı bir ulusal önleme mekanizması birimi oluşturmak ve etkili biçimde çalışabilmesi için bütçesel özerklik ve insan kaynağı tahsis etmek anlamına gelmektedir (Lagat, 2017/2018: 36).

Yapısal bir değişiklik aynı zamanda ulusal önleme mekanizmalarının üyelerinin Paris Prensipleri'nde öngörüldüğü üzere avukatlar, akademisyenler, milletvekilleri veya din adamlarıyla sınırlı kalmayıp sağlık personeli, hapishane yetkilileri ve psikolog gibi farklı mesleki alanlardan seçilmesini de sağlayacaktır. Bu noktada ulusal insan hakları kurumlarının insan haklarının korunması ve geliştirilmesi açısından kurumsal itibarı, olumlu bir etkiye sahiptir. Öyle ki bu türden kurumsal yapıların ulusal önleme mekanizması olarak belirlenmesi, kurumsal itibar açısından olumlu bir izlenim yaratmaktadır (Lagat, 2017/2018: 36).

SPT yönergeleri aynı zamanda, ulusal önleme mekanizmasının başka işlevlere de sahip olan daha büyük bir kurumsal yapının parçası olduğu durumlarda, bu farklı işlevlerin kuruluşun yapısına ve onun doğru biçimde işlenebilmesi için mali hükümlere yansıtılması gerektiğini öngörmektedir (European Training and Research Centre for Human Rights and Democracy, 2016: 24). İngiltere örneğinde olduğu üzere herhangi bir yargı bölgesinde ziyaretleri gerçekleştiren birden fazla organın bulunması, koordinasyon sorunlarını ve tekrarlardan kaçınma ve tutarlılığı sağlama ihtiyacını doğurmaktadır. Bu kapsamda Yeni Zelanda modeli, ulusal önleme mekanizması oluşturacak çok sayıda organın bulunduğu durumlarda koordinasyonun sağlanması noktasında somut tavsiyeler sunmaktadır. Nitekim bu modelde Yeni Zelanda İnsan Hakları Komisyonunun ulusal organlar arasında 'merkezi koordinasyon organı' olarak hareket etmesi ve SPT ile irtibat kurması gerekmektedir (Murray, 2008: 505).

Seçilen yapı veya ulusal önleme mekanizması modeli ne olursa olsun, her ulusal önleme mekanizmasının sahip olması gereken bazı temel gereklilikler ve güvenceler bulunmaktadır. Her şeyden önce ulusal önleme mekanizmalarının bağımsız olması gerekmektedir. Ulusal önleme mekanizmalarının bağımsızlığının yalnızca insan kaynakları düzeyinde değil; aynı zamanda gerçekleştirilmesi gereken görevler ve bu amaçla gerekli kaynaklar hakkında karar verme olanağı yoluyla da güvence altına alınması icap etmektedir (European Training and Research Centre for Human Rights and Democracy, 2016: 25).

Bu noktada ulusal önleme mekanizmalarının kurumsal yapılarının analiz edilebilmesi amacıyla farklı ülke örneklerinin incelenmesi icap etmektedir. Bu kapsamda ilk örnek olarak Almanya'yı zikredebiliriz. Almanya, OPCAT'ı 2008 yılında OPCAT'ın 24. maddesi (Bölüm III) uyarınca bir Bildiri ile onaylamak suretiyle ulusal önleme mekanizmasının kurulmasını geciktirdiği için eleştirilmektedir. Farklı eyaletlerle yapılan istişarelerin ardından Almanya, ulusal önleme mekanizmaları olarak yeni kurumlar oluşturmaya karar vermiştir. Bu kapsamda İşkenceyi Önleme Federal Ajansı (*Federal Agency for the Prevention of Torture*, 2009) ve Eyaletler İçin Ortak Komisyon (*Joint Commission for the Länder*, 2010) oluşturulmuştur. Her iki Kurum da daha sonra Ulusal İşkenceyi Önleme Ajansı (*the National Agency for the Prevention of Torture*) olarak tek bir kurumsal yapıda birleştirilmiştir¹⁹.

Bu kapsamda ulusal önleme mekanizmasının görev ve yetkisi, özgürlüklerinden yoksun bırakılan kişilere gözaltı yerlerinde uygulanan muamelenin incelenmesi, yetkililere tavsiyelerde bulunulması ve mevcut veya taslak mevzuata ilişkin öneri ve gözlemlerin sunulması olarak düzenlenmiştir (European Training and Research Centre for Human Rights and Democracy, 2016: 32). Ulusal Ajans, bireysel şikayetleri ele alma yetkisini haiz değildir. Ancak özgürlüklerinden yoksun bırakılan kişilerin koşulları ve gördükleri muameleye ilişkin gelen şikayetlerden edinilen bilgiler, Ulusal Ajansın çalışmaları açısından önem arz etmektedir. Edinilen bilgiler ziyaret edilecek yerlerin seçimini ve ziyaretler sırasındaki odağı etkileyebilmektedir²⁰.

Nitekim ulusal önleme mekanizması olarak hareket eden mekanizmaların bireysel şikâyetleri kabul etmedikleri durumda rapor edilen bireysel vakaların sistemdeki bir açığın göstergesi olarak görebilme potansiyeli bulunmaktadır. Bireysel şikayetleri ele almaya yetkili olmayan Ulusal Ajans, gelen şikayetleri 'sistemik bir açık' olarak kabul ederek bu türden verileri bilgi kaynağı olarak kullanmaktadır. Bundan ötürü münferit vakalar zaman zaman incelenen izleme organlarının faaliyetleri açısından dolaylı biçimde önem kazanmaktadır (European Training and Research Centre for Human Rights and Democracy, 2016: 80-81).

Diğer bir ülke örneği olarak Slovenya'nın ulusal önleme mekanizmasını zikredebiliriz. Slovenya, İşkenceye ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı veya Onur Kırıcı Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşme'nin İhtiyari Protokolü'nün Onaylanması Yasası

¹⁹ Erişim Adresi: <https://www.apr.ch/knowledge-hub/opcat/germany>, Erişim Tarihi: 27.01.2024.

²⁰ Erişim Adresi: <https://www.nationale-stelle.de/en/the-national-agency.html>, Erişim Tarihi: 27.01.2024.

aracılığıyla 2006 yılında OPCAT'i onaylamış ve ulusal insan hakları ombudsmanına ulusal önleme mekanizması rolü atamıştır. Slovenya ulusal önleme mekanizmasının normatif çerçevesi OPCAT, onay kanunu ve İnsan Hakları Ombudsman Kanunu'ndan oluşmaktadır. Ombudsmanlık Kanunu, Ombudsmanlık Kurumunun oluşumu, özerkliği ve işleyişine ilişkin temel kuralları öngörmektedir. Onay kanunu, ulusal önleme mekanizması olarak çalışma kapsamında sivil toplum kuruluşlarıyla iş birliğini gerektirmektedir (European Training and Research Centre for Human Rights and Democracy, 2016: 35). Bir Ombudsman Plus modeli olarak Ombudsman, İnsan Hakları Ombudsmanı ve Slovenya'da insani yardım kuruluşu statüsünde kayıtlı olan sivil toplum kuruluşlarından oluşmaktadır. Ombudsman, sivil toplum kuruluşlarını yıllık kamu ihaleleri yoluyla seçmekte ve ardından kendi mevzuatına göre çalışacakları yönünde bir bildiri imzalamaktadır (Lagat, 2017/2018: 36).

Bu noktada Slovenya ulusal önleme mekanizmasını diğer kurumsal yapılardan pozitif yönde ayırtıran bir özellik olarak sivil toplum kuruluşlarıyla iş birliğini resmileştirmesi zikredilmelidir. Slovenya'nın sivil toplum kuruluşlarıyla iş birliği içerisinde çalışması, OPCAT'in onaylanmasının formal bir gerekliliğe dönüşmemesine hizmet etmektedir. Öyle ki bunu temin edebilmek adına OPCAT'in uygulanmasına karar veren tek otorite hukukun sistemik uygulayıcı aklı olarak kabul edilen devlet aktörleri olmamalıdır. Bu sürecin etkili biçimde yürütülebilmesi için başta insan hakları savunucuları olmak üzere diğer ulusal aktörlerin sürece dahil edilmesi önem arz etmektedir. Slovenya ulusal önleme mekanizmasının sivil toplum aktörlerinin rolünü açıkça öngörmesi, ilgi çekici bir örnek sunmaktadır. Sivil toplum aktörlerinin kurum olarak ulusal önleme mekanizmalarına dahil edilmesi, Slovenya ulusal önleme mekanizması ile sınırlı değildir. Paraguay'daki ulusal önleme mekanizması mevzuatı taslağında, İşkenceyi Önleme Ulusal Komisyonu'nun, belirli projeler üzerinde çalışmak üzere rekabetçi bir süreç yoluyla seçilen sivil toplum kuruluşlarıyla Mutabakat Anlaşmaları imzalayabileceği belirtilmektedir (APT, 2008: 14-15).

Diğer bir ilgi çekici örnek olarak Fransa ulusal önleme mekanizmasını zikredebiliriz. 18 Aralık 2002 tarihinde OPCAT'in onaylanmasının ardından 57/199 sayılı Kararla, Fransız Parlamentosu, kişilerin özgürlüklerinden mahrum bırakıldığı tüm yerleri kontrol etmekle görevli bağımsız bir kamu organı olan "*Contrôleleur Général des Lieux de Privation de Liberté*" nin kurulmasına yönelik bir yasayı kabul etmiştir²¹. Controller-General for Places of Deprivation of Liberty'e, ulusal önleme mekaniz-

²¹ Erişim Adresi: <https://www.cgpl.fr/missions-et-actions/autorite-independante/>, Erişim Tarihi: 28. 01. 2024.

ması olarak faaliyetlerinin başlangıcından itibaren bireysel şikâyetleri ele alma konusunda açık bir yetki verildiği görülmektedir. Ancak bu, SPT'nin ulusal önleme mekanizmalarına ilişkin OPCAT'e dayalı olarak izleme görevlerinin ve bireysel şikâyetlerin ele alınması gibi daha ileri faaliyetlerin ayrılması çağrısında bulunan yönergeleriyle çelişmektedir (European Training and Research Centre for Human Rights and Democracy, 2016: 80-81).

Bir diğer örnek olarak Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumunu (TİHEK) zikredebiliriz. İnsan hakları ve eşitlik kurumu olmasının yanı sıra TİHEK, 'ulusal önleme mekanizması' görevini de haiz bir kurum olarak yasal yetkilerini icra etmektedir. Böylelikle TİHEK'in hem insan hakları ve eşitlik kurumu hem de ulusal önleme mekanizması görevini bünyesinde barındıran bütünleşik bir kurumsal yapısı bulunmaktadır (Kılıç, 2022: 34). TİHEK, 6701 sayılı Kanun ile "*işkence ve kötü muameleyle etkin mücadele etmek ve bu konuda ulusal önleme mekanizması işlevini yerine getirmekle*" görevlendirilmiştir. Kanun'un 9'uncu maddesinde Kurumun görevleri arasında "*İşkenceye ve Diğer Zalimane, Gayriinsanî veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesine Ek İhtiyari Protokol hükümleri çerçevesinde ulusal önleme mekanizması olarak görev yapmak*" (2016 tarih ve 6701 sayılı Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu) sayılmıştır.

TİHEK'in de Fransa örneğinde olduğu üzere bireysel başvuruları alma yetkisi bulunmaktadır. Başvurular kapsamında alınan kararlar, 'İnsan Hakları Eylem Planı' çerçevesinde kişisel verilerin gizlenmesi suretiyle kamuoyu ile paylaşılmaktadır. Ulusal önleme mekanizması kapsamında gerçekleştirilen ziyaretler sonrasında Kurum tarafından ziyaret raporları hazırlanmaktadır. Ziyaret raporlarında alıkonulma merkezlerine ilişkin tespit ve değerlendirmeler neticesinde ilgili kurum ve kuruluşlara tavsiyeler verilmektedir. Ziyaretlerde edinilen izlenimler; "alıkonulma merkezi personelinin eğitim seviyesi ne kadar yüksek olursa alıkonulmalardan alınan kötü muamele iddialarının o kadar azaldığı" yönündedir. Bundan ötürü kişilerin eğitimsel formasyonu önem arz etmektedir.

Sonuç olarak, uluslararası toplum işkenceyle mücadele etmek amacıyla yenilikçi stratejiler benimseyerek "önleme metodolojisi" düşüncesini ortaya koymuştur. Uluslararası, bölgesel ve ulusal düzeyde "önleme pedagojisinin" benimsenmesi, uluslararası insan hakları hukuku doktrininde önemli bir paradigma değişikliğine işaret etmektedir. Bu türden evrensel ve ulusal önleme mekanizmalarının inşa edilmesi,

özgürlüklerinden mahrum bırakılan kişilerin haklarının garantörleri olarak görülmesi açısından da önem arz etmektedir.

IV. ELEŞTİREL PERSPEKTİF: İŞKENCEYİ ÖNLEME MEKANİZMALARI VE ETKİLİLİĞİ

İnşâî bir söylem ve evrensel kolektif değer olarak “küresel adalet” düşüncesinin amaç ve hedeflerini paylaşan uluslararası aktörler, hapisane ve denetim organlarını ceza politikasının merkezine yerleştirmiştir. Tüm bu kurumsal yapılar, ulus devletlerin sınırları içerisinde insan hakları mevzuatına uyulmasını sağlamak amacıyla çeşitlenen faaliyetler yürütmektedir. Hukukun üstünlüğünün desteklenmesi²², kamu otoriteleri tarafından alınan kararların hesap verebilirliğinin sağlanması ve temel hakların korunması anayasal demokrasinin önemli unsurları olarak zikredilmelidir. Kamu hukukunun bu temel ilkeleri, otoritenin meşruiyetinin zayıf olabileceği ve mahkûmların dışlanmış ve savunmasız gruplardan seçilebildiği hapisane ortamında giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Hapishaneler, anayasal hakların ve insan haklarının, mahkûmların haklarından ziyade esas olarak güvenlikçi yönelime sahip hapisane personeli tarafından yorumlandığı ve uygulandığı özel bir mekânsal bağlamı oluşturmaktadır (Cliquetnois vd., 2021: 3).

Bu yönüyle hapishaneler, insan haklarının desteklenmesi ve hukukun üstünlüğünün sürdürülmesi açısından benzersiz yönetsel zorlukların bulunduğu yalıtılmış bir mekan mimarisidir. Doğası gereği kamuoyunun görüş alanından uzak olan hapishaneler; dezavantajlı geçmişleri, akıl hastalıkları ve uyuşturucu bağımlılığı olan birçok insanı bünyesinde barındırmaktadır (Aizpurua ve Rogan, 2020: 206). Bundan ötürü bu mekanlarda güvenlik ile insan onurunu güvence altına alma ihtiyacı arasında gerilimler keskin biçimde ortaya çıkmaktadır. Bu gerilimden ötürü otoritenin meşruiyetinin hassas olabileceği ve mahkûmların savunmasız gruplardan oluştuğu bu ortamlarda, insan haklarının korunmasının kritik önemi haizdir (Rogan, 2021:

²² İşkenceye karşı mücadelenin çoğu zaman hukukun üstünlüğüne bağlı güçlü devletler inşa etmeye odaklandığı görülmektedir. Bu noktada devletin kırılabilirliğine odaklanması gerektiği ifade edilmektedir. “Kırılabilirlik” kavramı, uluslararası kalkınma topluluğunun önemli kesimleri tarafından, sınırlı kurumsal kapasiteye sahip, yurttaşları şoklara, krizlere ve şiddete karşı savunmasız bırakan ülkeleri ifade etmek için kullanılmaktadır. Örneğin OECD kırılabilir devletleri “yoksulluğun azaltılması, kalkınma ve kendi halklarının güvenliğini ve insan haklarını korumak için gereken temel işlevleri sağlama konusunda siyasi irade ve/ya kapasiteden yoksun” ülkeler olarak tanımlamaktadır. Bu bağlamda kırılabilir devletler, işkenecenin önemli bir parçası olabileceği şiddet döngüleriyle ilişkilidir. Devletin kırılabilirliği kavramının normatif doğası, devletlerin nasıl davranması gerektiği ve güçlü devletlere ilişkin Avrupa merkezli varsayımlar içerdiği için eleştirilmiştir. Kelly, Tobias, Jensen, Steffen and Andersen, Morten Koch, “Fragility, States and Torture”, p. 67.

286). Kuşkusuz mahkumlar, “*geride kalan*” bir kırılğan nüfusa tekabül etmektedir (Lazaris vd., 2021: 1).

Tam da bu noktada hukukun toplumsal yapıyı düzen altına alan normatif işlevi, temel hakların görece güvencesiz olduğu yerlerde korunma vaadi sunmaktadır. Bu noktada sözleşmelerin onaylanma iradesiyle işkence arasındaki korelasyonun ortaya konulması gerekmektedir. Hem Oana Hathaway hem de Daniel Hill (Hill, 2010: 1161) işkenceyi önlemeyi amaçlayan uluslararası sözleşmelerin onaylanmasının devletlerin koruma yükümlüğüne ilişkin olduğunu ortaya koymaktadır. Hathaway bu bulguyu, devletlerin uluslararası itibar ihtiyaçlarına göre sözleşmelere bağlı kalmanın “dışavurumcu” rolüne bağlamaktadır. Hill, bir eşleştirme algoritması kullanarak içsellik sorununun üstesinden gelebilmek adına anlaşmaların “dışsal onarımlar” olarak etkisini ortaya koymaktadır (Welch, 2017: 4).

İnsan hakları sözleşmelerinin etkilerine ilişkin Hathaway, işkenceye toleransı olmayan demokrasilerin en yüksek oranlarda onayladığını ve “kötü uygulamalara sahip demokratik rejimlerin insan hakları anlaşmalarına katılma olasılığının istatistiksel olarak önemli ölçüde daha düşük olduğunu” tespit etmektedir (Hathaway, 2002: 1969; Vreeland, 2008: 66). Bu durum devletlerin neden İşkenceye Karşı Sözleşme’yi onayladığına yönelik birtakım sorgulamaları da beraberinde getirmektedir. George W. Downs, David M. Roche ve Peter N. Barsoom devletlerin egemenlik ilkesinden kaynaklanan yetkilerini uluslararası kuruluşlara devretmek istemediklerini öne sürmektedir (Downs vd., 1996: 380). Bundan ötürü, yalnızca işkencenin önlenmesi politikasını etkin biçimde uygulayan devletlerin İşkenceye Karşı Sözleşme’yi imzalamasının beklenebileceği ifade edilmektedir (Vreeland, 2008: 66). İşkencenin, onaylayan devlet için rasyonel bir seçim olabileceği öne sürülmektedir (Wantchekon ve Healy, 1999: 96).

Hukukun normatif işlevi, temel hakların görece güvencesiz olduğu yerlerde korunma vaadi sunsa da özgürlüklerinden yoksun bırakılan kişilerin haklarının korunmasına yönelik zorluklar, çoğu zaman insan haklarının korunmasının sunduğu vaatler ile bunların gerçekleştirilmesi arasında bir boşluk olduğu anlamına gelmektedir. Bu boşluğu kapatmayı amaçlayan stratejilerden birisi hapisanede yaşananları denetlemek amacıyla bağımsız izleme mekanizmalarının inşa edilmesidir (Valk ve Rogan, 2020: 2). Hapishanelerin izlenerek ve denetlenerek insan haklarının korunmasını teşvik edebileceği ve özellikle işkence ve kötü muameleyi önleyebileceği ilke-

si, özellikle son yirmi yılda uluslararası insan hakları hukukunun ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir (Rogan, 2021: 287).

Temel insan haklarının korunmasını ve hukukun üstünlüğünün desteklenmesini temin etmek için hapisanelerde yaşam koşullarının ve deneyimlerin gözetim ve denetimi zorunluluk arz etmektedir (Aizpurua ve Rogan, 2020: 206). Özellikle bağımsız kuruluşlar tarafından gerçekleştirilen izleme ziyaretleri, işkence ve insanlık dışı ya da onur kırıcı muamele gibi en ağır ihlaller de dahil olmak üzere insan hakları ihlallerini önlemenin en etkili yollarından birisi olarak karşımıza çıkmaktadır (Rogan, 2021: 286). Nitekim Karl Polanyi'nin (1886-1964) *Büyük Dönüşüm* adlı yapıtında ifade ettiği üzere “hakların beyanı yeterli değildir. Aynı zamanda hakları etkili kılmak için kurumlara ihtiyaç bulunmaktadır.” Polanyi, kurumsal yapıların gerekliliğini ve hakların uygulamaya dönüştürülmesindeki rollerini vurgulamaktadır. Aynı zamanda Polanyi kurumları toplumsal ürünler, verili bir tarihsel anda “insanın anlam ve amacının somutlaşmışları” olarak kabul etmektedir. Bu görüşe göre kurumlar, tıpkı kendi özel bağlamları tarafından biçimlendirilip sınırlandırıldıkları gibi, değişimin de itici gücü olarak karşımıza çıkmaktadır (Polanyi, 1944: 256).

Önleme mekanizması yaratma düşüncesi işkence ve kötü muameleyle mücadele doktrininde önemli bir paradigma kaymasına tekabül etse de bu alana ilişkin birtakım sorun alanlarının olduğu ifade edilmelidir. Bu kapsamda taraf devletlerin OPCAT tarafından özgürlükten yoksun bırakılan yerlere ziyaretler gerçekleştirmek üzere oluşturmakla yükümlü olduğu işkence izleme organları olan ulusal önleme mekanizmalarının etkililiğinin ele alınmasında bir boşluk bulunmaktadır (Lagat, 2017/2018: 8). Bu noktada Ryan M. Welch'in “*National Human Rights Institutions: Domestic Implementation of International Human Rights Law*” başlıklı makalesi işkenceyi önleme pedagojisinin etkililiğine yönelik çarpıcı veriler sunmaktadır. İlgili çalışma kapsamında devletler tarafından 1981-2007 döneminde 153 ülkeyi kapsayan verilere dayanarak, “devletlerin BM İşkenceye Karşı Sözleşmesi'ni (CAT) onaylaması ve ulusal insan hakları kurumuna sahip olması durumunda” işkence vakalarının azaldığını tespit etmiştir (Welch, 2017: 4).

İşkencenin önlenmesi noktasındaki güncel tartışma²³, koşulları denetlemek ve prosedürleri gözden geçirmek üzere gözaltı ve hapisaneleri ziyaret eden ulusal ve

²³ Bu kapsamda ulusal önleme mekanizmalarının karşılaştığı zorlukları “bağımsızlıkları, yetkileri ve bunların mali ve operasyonel özerklik üzerindeki etkisi; tavsiyelerinin parlamento tarafından incelenmemesi ve gözaltındaki kişilerle ilgili sistematik insan hakları ihlallerinin devam etmesi” olarak sıralayabiliriz. Steinerte, Elina, “The Changing Nature

uluslararası izleme mekanizmalarına odaklanmaktadır (Carver ve Handley, 2016: 1). İzleme organları, daha genel ve yeterli yetkiye sahip olmadıkları ve sosyal güç ve eşitsizlik yapılarını göz ardı ederek bunun yerine yalnızca özgürlüklerinden mahrum bırakılan kişilerin tutuldukları yerlere (hapishane) odaklandıkları için eleştirilmektedir. Hapishane gözetim mekanizmalarının çerçeveleri ve ulusal sistemler, politikalar ve protokoller üzerindeki etkisi anlaşılmaya başlasa da bu tür kuruluşların doğrudan yararlanıcıları olacak kişilerin (*mahkûmlar*) deneyimleri belirsizliğini sürdürmektedir. Bundan ötürü ceza infaz kurumlarındaki insanların haklarını korumak için tasarlanmış izleme ve denetim mekanizmalarının mahkûmların algılama ve deneyimleme biçiminin daha fazla değerlendirilmesini gerektirmektedir. Nitekim yapılan az sayıda araştırma, mahkûmlar arasında bu izleme ve denetim mekanizmaları hakkında belirli düzeyde “*sinizm*” olduğunu ortaya koymaktadır (Valk ve Rogan, 2020: 4).

Hapishaneler bağlamında insan haklarının korunması, yalnızca mahkûmların deneyimledikleri kötü muamelelere ilişkin değildir; aynı zamanda görece biçimde kamuoyunun görü ve gözetiminden uzak olan kurumlarda ‘hukukun üstünlüğünün’ desteklenmesini temin etmenin esaslı yollarından birisini oluşturmaktadır. Ancak oldukça soyut olan bu kavramların, öncelikli olarak korumak için tasarlandıkları kişilerin yaşamları üzerinde de doğrudan etkisi bulunmaktadır. Mahkûmların bu tür çerçeveleri nasıl gördüklerini, deneyimlediklerini ve bunlarla nasıl etkileşime geçtiklerinin anlaşılması ceza sosyolojisi açısından önem arz etmektedir (Valk ve Rogan, 2020: 11).

İşkencenin önlenmesinin, gelecekte meydana gelebilecek işkence risklerini azaltmayı amaçlayan bütünsel ve uzun vadeli bir yaklaşım gerektirdiği noktasında bir oydaşma bulunmaktadır. Önleme düşüncesi, yetkililerle yapıcı diyaloga dayandığından siyasi irade eksikliği karşısında birtakım risk alanlarının bulunduğu görülmektedir. Bu durum birçok önleyici aktörün stratejik olarak ele alması gereken büyük bir sorun alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bundan ötürü işkenceyi önleme doktrini, cezasızlıkla mücadele de dahil olmak üzere işkencenin daha alt-nedenlerinin anlaşılmasını ve ele alınmasını gerekli kılmaktadır (APT, 2012: 9).

of the Relationship Between The United Nations Subcommittee On Prevention Of Torture and National Preventive Mechanisms: In Search for Equilibrium”, *Netherlands Quarterly of Human Rights*, Vol. 31/2, 2013, p. 136, 137.

İşkenceyi önleme mekanizmalarının etkililiğine tesir eden bir diğer noksanlık, önleme metodolojisi noktasında bir oydaşma olmamasıdır. Her ne kadar işkenceyi önleme noktasında OPCAT dahil olmak üzere kurumsal, normatif ve pratik gelişmelere rağmen hâlâ genel olarak kabul edilmiş özgün bir önleme metodolojisi bulunmamaktadır. Bundan ötürü koordinasyona dayalı eylemi kolaylaştırmak için işkenceyi önlemenin operasyonel bir tanımına ve bunun pratikte nasıl uygulanacağına dair ortak bir anlayışa gereksinim bulunmaktadır. Tam da bu noktada ihtiyaç duyulan değişikliğin çok fazla yeni standartlar belirlenmesi değil; belirlenen standartların daha katı biçimde uygulanması olduğu belirtilmektedir. Ancak özgürlüklerinden yoksun bırakılan kişilerin izlenmesine yönelik mevcut standartların derlenmesinin yanı sıra, sivil toplum kuruluşlarına gözaltı yerlerine erişim izni verilmesinin, uluslararası standartların uygulanması noktasında bir katma değer sağlayabilme potansiyeli bulunmaktadır (APT, 2012: 41).

Sonuç olarak, önleme ideolojisi kapsamında uluslararası insan hakları aktörleri tarafından inşa edilen ‘önleme mekanizmaları’, mahkum hakları açısından pozitif bir gelişme olarak değerlendirilebilmektedir. İşkenceyle mücadeleye dönük çabaların ‘evrenselleşmesi’, bu kurumsal yapıların global ölçekte farklılaşmasına yol açmaktadır. Kurumsal bütünlüğün ve işleyişin tesis edilmesi için ulusal önleme mekanizmalarının yapısal sorunlarının çözümlenmesi icap etmektedir. Ayrıca ‘önleme pedagojisinin’ bizatihi özneli olarak mahkumların bu kurumsal yapıların mevcudiyeti ile görev ve yetkileri konusunda bilgilendirilmesi gerekmektedir. Bu noktada eğitsel faaliyetlerin ve farkındalık artırıcı etkinliklerin yaşamsal önemi bulunmaktadır.

V. SONUÇ YERİNE

Tarihsel izlekte işkence, bedene yönelik ‘gösterişli bir şiddet ritüeli’ olarak varlık göstermiştir. Şiddetin teatral biçimde sergilenmesi, iktidarın bir güç göstergesi olarak karşımıza çıkmıştır. Hem toplumsal yaşamın hem de düşüncenin köklü dönüşüme uğradığı Aydınlanma felsefesinin hümanizma temelinde gelişim dinamiğiyle birlikte bedensel cezalandırma yöntemi olan işkence, bir ‘barbarlık’ göstergesi olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Hümanizma temelinde şekillenen cezalandırma pratiği, bedene yönelik değil bireyin özgürlüğüne dönük bir anlayışa doğru evrilmiştir. Antikiteden moderniteye geçiş sürecinde suçlu beden imgesinden özgürlüğünden tutsak bireye geçiş yaşanmıştır. Modernleşmeyle birlikte şiddet, ritüelsel bir “gösteri alanı” olmaktan çıkmaya başlamıştır. Öyle ki “seyirci imgesine” dayalı cezalandırmadan

özgürlükten yoksun bırakma gibi farklılaşan cezalandırma anlayışı benimsenmiştir. Böylelikle iktidar aygıtının bir güç gösterisi olarak sunduğu ‘bedensel tecziye’ yerini “kamplara” bırakmıştır. Giorgio Agamben’in de deyimiyle “*Bugün, Batı’nın temel biyosiyasal paradigması şehir değil; kamptır.*” Agamben’e göre kamp hem istisnai hem de biyopolitik bir mekâna işaret etmektedir (Agamben, 2020: 214).

Modernleşmenin üretmiş olduğu ve bir ‘iktidar teknolojisine’ dönüşen hapisane rejimine içkin şiddet kültürü, işkence ile mücadele stratejilerine ‘yerel alanın’ dahil edilmesi fikrini yaygın bir küresel eğilime dönüştürmeyi gerekli kılmıştır. Modern çağın pozitif diline, ruhuna ve bağlamına uygun biçimde önleme mekanizmaları, ‘nesnelleştirilmiş’, ‘yasalaştırılmış’ ve ‘devlet ile toplum’ özdeşleştirilmek suretiyle küresel ölçekte yayılım göstermiştir.

1970’li yılların ortalarından bu yana, global ölçekte işkence ve kötü muamelelerin yaygın kullanımıyla ilgili artan endişe, bu türden suistimalleri yasaklamaya ve kınamaya adanmış belirli yasal araçların oluşturulmasının gerekliliğine işaret etmiştir. İşkence ve kötü muamelelerin önlenmesine yönelik normatif ve kurumsal önleme perspektifinin ortaya çıkışı ve bununla bağlantılı olarak ulus-devlet paradigması bünyesinde beyannamelerin yayınlanması, onurlu bir insan yaşamının temel koşullarının gerçekleşmesinin gerekliliğini ortaya koymuştur. Bu yönüyle işkenceyi önleme doktrini, kolektif hukuksal aklın bir ürünü olarak sözleşmesel ve kurumsal bir üst çerçeveye sahip olmuştur. Birden fazla sözleşme ve bunlara ek protokoller, insan hakları yargılamasının içtihatları ve ulusal-anayasal normlar bir bütün olarak işkenceyi önleme doktrinini oluşturmuştur. İşkence yasağını tesis eden hem kuramsal aklın oluşumu hem de kurumsal mekanizmalar tarihsel bir süreçte varlık bulmuştur. Tarihsel süreçte, ‘işkence yasağı’ ekseninde giderek çeşitlenen normatif alanlar ve alt-disipliner çerçeveler üretilmiştir.

Son yıllarda hapisane denetimi ve izleme, gözaltı yerlerinde insan haklarının korunmasına yönelik çerçevelerin güçlendirilmesi çabalarında giderek daha görünür hale gelmiştir. OPCAT’in 2002 yılında kabul edilmesiyle birlikte global ölçekte işkence ve diğer kötü muamelelerle mücadele için gerçek anlamda ilk önleyici sistemin kurulduğuna tanıklık edilmiştir. O zamandan bu yana asıl zorluğun OPCAT’in vizyonunu uygulamaya koymak olduğunu ifade edebiliriz. BM ve Avrupa Konseyi sözleşmeleri, genellikle sözleşmenin denetim organı olarak uluslararası komite veya komisyonlara asıl yetkiyi verirken; OPCAT denetim yükünün büyük bir çoğunlu-

ğunu taraf devletlerin belirleyeceği ulusal bir organa ya da kurumsal mekanizmaya bırakmaktadır.

Bu durum da çoğunlukla ihlalcı ve ihlali önleyecek/giderecek olan makamların aynı yapı içerisinde yer alması veya aynı erk tarafından seçilmesine yol açmaktadır. OPCAT'in görece yeni olması "iyi uygulama örnekleri" ve "ideal ulusal önleme mekanizması yapısının" ortaya çıkma sürecini sekteye uğratmıştır. OPCAT'in öngördüğü proaktif yaklaşımın çoğunlukla bir vakaya dayanmadan, olumsuz ihtimallerin bertaraf edilmesi ya da olumlu yönde iyileştirmeler yapılmasını gerekli kılmaktadır. Başka bir deyişle sorunların ortaya çıkmadan tespit edilmeye ve önlenmeye çalışılması, ulusal önleme mekanizmalarının asli görevi olmakla birlikte karşılaştığı temel zorluklardan birisi olarak değerlendirilebilir.

İnsan onuruna yönelik bir saldırı olarak kabul edilen işkenceyi önleme metodolojisi, OPCAT'in temelindeki düşünceye karşılık gelmektedir. İşkenceyi önleme anlayışı, başlangıçta alıkonulma yerlerine yapılan ziyaretlere odaklanmaktan daha bütünsel bir çabaya doğru evrilmiştir. İşkencenin önlenmesi aynı zamanda kurumsal, normatif, politik, sosyo-ekonomik ve yapısal nedenlerin anlaşılmasını ve bunların analiz edilmesini gerekli kılmaktadır. Bundan ötürü işkencenin önlenmesi; hukuk reformu, cezai sorumluluğun sağlanması ve tutuklulukta güvenceler, cezasızlıkla mücadele ve çözüm yollarının ve tazminatların sağlanması gibi çeşitlenen bütünsel faaliyetleri bünyesinde barındırmaktadır.

İşkenceyi önlemek amacıyla yapılandırılan ulusal önleme mekanizmaları, yerel düzeyde özgürlüklerinden yoksun bırakılan kişilerin insan hakları temelindeki yamsal gereksinimlerini tespit ederek sorunlu alanlara ilişkin iyileştirici/geliştirici bir etki yaratmaktadır. Yerel düzeyde insan haklarına yönelik koruma mekanizmalarının ulusal hukuk düzeninde konumlandırılmasının kritik önemi haizdir. Zira insan hakları ihlallerinin ve/ya istismarlarının gerçekleştiği sosyal ve politik alana doğrudan nüfuz edebilmeleri bu kurumsal yapıları önemli kılmaktadır.

'Önleme mekanizması' düşüncesi uluslararası arenada olumlu karşılansa da buna dönük eleştirilerin de olduğu ifade edilmelidir. Literatürde önleme mekanizmasına içkin denetim anlayışının "denetim patlamasına" yol açacağı yönünde eleştirel tespitler yer almaktadır (Cormac ve Kirkham, 2016: 432). Önleme mekanizmalarına dönük eleştirel perspektifler bulunsa da uluslararası insan hakları hukuku tarihinde önleme pedagojisinin benimsenmesi bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir.

Öyle ki önleme perspektifiyle proaktif bir yaklaşımın benimsenmesi ‘mahkum haklarına’ yönelik somut bir çerçevenin oluşturulmasına imkân sağlamaktadır. Ayrıca işkenceyi önleme perspektifinin kurumsal yapıya entegrasyonu ile insan haklarının korunmasız mekanlarda daha güçlü biçimde tesis edilme olanağı bulunmaktadır. Öyle ki ‘işkenceye sıfır tolerans’ politikasının yaşama geçirilmesinde proaktif biçimde rol üstlenen ulusal önleme mekanizmalarının kurumsal otoritesinin etkisi tartışılmazdır.

Sonuç olarak, global ölçekte işkenceyle etkin mücadele etme noktasında önemli kurumsal aktörlerden birisi olan ulusal önleme mekanizmaları, önleme mekanizmalarının yerel ölçekte kurumsallaştırılmasının dönüm noktasını oluşturmaktadır. Nitekim bu kurumsal yapılar, benzersiz konumuyla hem kamu otoriteleri hem de sivil alanla kurmuş oldukları ilişkilerle işkenceyle etkin mücadelenin gelişimine bir ivme kazandırmaktadır. Ulusal önleme mekanizmaları, modern insan haklarının tarihsel izleğinde işkenceyi önleme doktrininde yeni bir sayfa açmaktadır. Tüm bu önleyici mekanizmaların kurumsal inşası, küresel sistemin ceza adaleti temelinde radikal revizyonu noktasında anlamlıdır. İnsan onuru temelinde işkence ve kötü muamelenin önlenmesi noktasında bu türden önleyici mekanizmalar, küresel adalet sisteminde umut vadeden bir işlevselliğe sahiptir.

KAYNAKÇA

- Agamben, Giorgio, *Kutsal İnsan: Egemen İktidar ve Çıplak Hayat*, (çev. İsmail Türkmen), Ayrintı Yayınları, 2020.
- Aizpurua, Eva; Rogan, Mary, “Understanding New Actors in European Arrest Warrant Cases Concerning Detention Conditions: The Role, Powers and Functions of Prison Inspection and Monitoring Bodies”, *New Journal of European Criminal Law*, Vol. 11, Nu. 2, 2020.
- Alston, Philip, *The EU and Human Rights*, Oxford University Press, 2000.
- Anayurt, Ömer, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatlarında İşkence Kavramı”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: XII, Sayı: 1-2, 2008.
- Aoilain, Fionnuala Ni, “The European Convention on Human Rights and Its Prohibition on Torture”, *Torture: A Collection*, (ed. Sanford Levinson), Oxford University Press, 2004.
- APT, “Civil Society and National Preventive Mechanisms under the Optional Protocol to the Convention against Torture”, *APT Publication*, 2008.
- APT, Preventing Torture, Upholding Dignity: From Pledges to Actions Outcome Report, *The Global Forum on the OPCAT*, 2012.
- APT, The Torture Prevention Ambassadors’ Good Practice Report, 2016.
- Arendt, Hannah, *Totalitarizmin Kaynakları 3 /Totalitarizm*, (çev. İsmail Serin), İletişim Yayınları, 4. Baskı, 2021.
- Austin, John Langshaw, *Söylemek ve Yapmak*, (çev. R. Levent Aysever), Metis Yayınları, 2017.
- Beccaria, Cesare, *Suçlar ve Cezalar Hakkında*, İmge Kitabevi, 8. Baskı, 2019.
- Beck, Ulrich, *Risk Toplumu, Başka Bir Modernliğe Doğru*, (çev. Kazım Özdoğan, Bülten Doğan), İthaki Yayınları, 2. Baskı, 2016.
- Beco, Gauthier de, “The Optional Protocol to the Convention against Torture and other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (the OPCAT) in Europe: Duplication or Reinforcement?”, *Maastricht Journal of European and Comparative Law*, Vol. 18, Nu. 1, 2011.
- Bicknell, Christine; Evans, Malcolm, “Monitoring Prisons: The Increasingly Complex Relationship Between International and Domestic Frameworks”, *Europe in Prisons: Assessing the Impact of European Institutions on National Prison Systems*, Palgrave Macmillan, 2017.

- Binder, Werner, “Ritual Dynamics of Torture: The Performance of Violence and Humiliation at the Abu Ghraib Prison”, *State, Power, and Violence (Ritual Dynamics and the Science of Ritual)*, (eds. Margo Kitts, Bernd Schneidmuller, Gerald Schwedler, Eleno Tounta, Axel Michaels), Otto Harrassowitz, 2010.
- Bozbayındır, Ali Emrah, “İşkence ve Kötü Muamele Yasağının Yatay Etkisi (Drittwirkung)”, *Terrazi Hukuk Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 145, 2018.
- Carver, Richard; Handley, Lisa, “Effective Torture Prevention”, *Research Handbook on Torture: Legal and Medical Perspectives on Prohibition and Prevention*, (eds. Malcolm D. Evans, Jens Modvig), Edward Elgar Publishing, 2020.
- Carver, Richard; Handley, Lisa, *Does Torture Prevention Work?*, Liverpool University Press, 2016.
- Casale-Katzman, Emma-Alexia, *Preventing Torture in the 21st Century: Monitoring in Europe Two Decades On, Monitoring Globally Two Years*, Human Rights Centre, University of Essex, 2010.
- Cassese, Antonio, *The Human Dimension of International Law*, Oxford University Press, 2008.
- Chul Han, Byung, *Şiddetin Topolojisi*, (çev. Dilek Zaptçioğlu), Metis Yayınları, 6. Basım, 2023.
- Cliquennois, Gaëtan; Snacken, Sonja; Dirk van Zyl, Smit, “Introduction: Human Rights, Prisons and Penal Policies”, *European Journal of Criminology*, Vol. 18, Nu. 1, 2021.
- Cormac, Behan; Kirkham, Richard, “Monitoring, Inspection and Complaints Adjudication in Prison: The Limits of Prison Accountability Frameworks”, *Howard Journal of Crime and Justice*, Vol. 55, Nu. 4, 2016.
- Cover, Robert, “Şiddet ve Söz”, *Şiddetin Eleştirisi Üzerine*, (Yayına Hazırlayan: Aykut Çelebi), Metis Yayınları, 2010.
- Crewe, Ben, *The Prisoner Society: Power, Adaptation and Social Life in an English Prison*, Oxford University Press, 2009.
- Downs, George W.; Rocke, David M.; Barsoom, Peter N., “Is the Good News about Compliance Good News about Cooperation?”, *International Organization*, Vol. 50, Nu. 3, 1996.
- Durkheim, Emile, “Ceza Evriminin İki Kanunu”, (çev. Hamide Topçuoğlu), *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Kriminoloji Enstitüsü Yayınları*, Suç ve Ceza Sosyolojisi Klasikleri No.1, 1966.
- Durkheim, Emile, *The Elementary Forms of Religious Life*, (trans. Karen E. Fields), The Free Press, 1995.

- European Training and Research Centre for Human Rights and Democracy, “Bringing Home Human Rights Standards: The Role of National Preventive Mechanisms”, Research Paper 1, 2016.
- Evans, Malcolm D., *Tackling Torture: Prevention in Practice*, Bristol University Press, 2023.
- Foucault, Michel, *Hapishanenin Doğuşu*, (çev. Mehmet Ali Kılıçbay), İmge Kitapevi, 6. Baskı, 2015.
- Foucault, Michel, *Kabahat İşlemek- Doğruyu Söylemek: İtirafın Adalet Kurumundaki İşlevi*, (çev. Ayşe Deniz Temiz), Ketebe Yayınları, 1. Baskı, 2022.
- Garland, David, *Punishment and Modern Society: A Study in Social Theory*, The University of Chicago Press, 1990.
- Giddens, Anthony, *Ulus Devlet ve Şiddet*, (çev. Cumhuriyet Atay), Kalkedon Yayınları, 1. Baskı, 2008.
- Gros, Frédéric, *Michel Foucault*, (çev. İsmet Birkan), İletişim Yayınları, 2021.
- Gonza’lez Pinto, Lorena, “The United Nations Subcommittee on Prevention of Torture: The Effects of Preventive Action”, *Journal of Human Rights Practice*, Vol. 14, 2022.
- Hathaway, Oona A., “Do Human Rights Treaties Make a Difference?”, *The Yale Law Journal*, Vol. 111, 2002.
- Hathaway, Oona A., “The Promise and Limits of the International Law of Torture”, *Torture: A Collection*, (ed. Sanford Levinson), Oxford University Press, 2004.
- Hill, Daniel W., “Estimating the Effects of Human Rights Treaties on State Behavior” *Journal of Politics*, Vol. 72, Nu. 4, 2010.
- Iacopino, Vincent, “The Istanbul Protocol: Development, Practical Applications, and Future Directions”, *Monitoring Detention, Custody, Torture, and Ill-Treatment: A Practical Approach to Prevention and Documentation*, (eds. Jason Payne-James, Jonathan Beynon, Duarte Nuno Vieira), Taylor & Francis Group, 2018.
- Ignatieff, Michael, *The Lesser Evil: Political Ethics in an Age of Terror*, Princeton University Press, 2005.
- Kafka, Franz, *Ceza Sömürgesi*, Kırmızı Kedi Yayınları, 2018.

- Kelly, Tobias; Jensen, Steffen; Andersen, Morten Koch, “Fragility, States and Torture”, *Research Handbook on Torture: Legal and Medical Perspectives on Prohibition and Prevention*, (eds. Malcolm D. Evans, Jens Modvig), Edward Elgar Publishing, 2020.
- Kılıç, Muharrem, “İnsan Haklarının Kurumsallaşması: Ulusal İnsan Hakları Kurumları”, *TİHEK Akademik Dergisi*, Yıl: 5, Sayı: 8, 2022.
- Kılıç, Muharrem, “Yasal Koruma ve Güvence Sistemleri Açısından Şiddetin Hukuksal Çerçevesi”, *Legal Hukuk Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 132, 2013.
- Kuçuradi, İoanna, *İnsan Hakları Kavramları ve Sorunları*, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 2011.
- Lagat, Caroline Jepkosgei, Effectiveness of National Preventive Mechanisms in Prevention of Torture: The Case of Interconnectedness and Cooperation, European Master’s Degree in Human Rights and Democratisation, A.Y. 2017/2018.
- Langbein, John H., “The Legal History of Torture”, *Torture: A Collection*, (ed. Sanford Levinson), Oxford University Press, 2004.
- Langtry, David; Lyer, Kirsten Roberts, *National Human Rights Institutions: Rules, Requirements, and Practice*, Oxford University Press, 2021.
- Lazaris, Audrey vd., “Leaving No One Behind in Prison: Improving the Health of People in Prison as a Key Contributor to Meeting the Sustainable Development Goals 2030”, *BMJ Global Health*, Vol. 6, Nu. 3, 2021.
- Le Breton, David, *Acının Antropolojisi*, (çev. İsmail Yerguz), Sel Yayıncılık, 2. Baskı, 2010.
- Liebling, Alison; Crewe, Ben, “Prisons Beyond the New Penology: The Shifting Moral Foundations of Prison Management”, *The SAGE Handbook of Punishment and Society*, (eds. Jonathan Simon, Richard Sparks), SAGE, 2013.
- Louis-Phillipe, Rouillard, “Misinterpreting the Prohibition of Torture under International Law: The Office of the Legal Counsel Memorandum”, *American University International Law Review*, Vol. 21, Nu. 1, 2005.
- McCosker, Sarah, “Innovations in Institution Building and Fresh Challenges: the Optional Protocol to the Convention Against Torture and the Convention on the Rights of Persons with Disabilities”, *Human Rights in the Asia-Pacific Region: Towards Institution Building*, (eds. Hitoshi Nasu, Ben Saul), Routledge, 2011.

- McGregor, Judy, “The Challenges and Limitations of OPCAT National Preventive Mechanisms: Lessons from New Zealand”, *Australian Journal of Human Rights*, Vol. 23, Nu. 3, 2017.
- Méndez, Juan E., “International Legal Framework on Torture”, *Monitoring Detention, Custody, Torture, and Ill-Treatment: A Practical Approach to Prevention and Documentation*, (eds. Jason Payne-James, Jonathan Beynon, Duarte Nuno Vieira), Taylor & Francis Group, 2018.
- Meriç, Cemil, *Sosyoloji Notları ve Konferansları*, İletişim Yayınları, 2021.
- Miller, Reuben Jonathan; Stuart, Forrest, “Carceral Citizenship: Race, Rights and Responsibility in the Age of Mass Supervision”, *Theoretical Criminology*, Vol. 21, Nu. 4, 2017.
- Murray, Rachel vd., *The Optional Protocol to the UN Convention Against Torture*, Oxford University Press, 2011.
- Murray, Rachel, “National Preventive Mechanisms Under The Optional Protocol To The Torture Convention: One Size Does Not Fit All”, *Netherlands Quarterly of Human Rights*, Vol. 26, Nu. 4, 2008.
- O’Connell, Ciara; Rogan, Mary, “Monitoring Prisons in Europe: Understanding Perspectives of People in Prison and Prison Staff”, *Law & Social Inquiry*, Vol. 48, Nu. 1, 2023.
- Parry, John T., “Escalation and Necessity: Defining Torture at Home and Abroad”, *Torture: A Collection*, (ed. Sanford Levinson), Oxford University Press, 2004.
- Pinto, Mattia, “Beyond Criminalisation: Torture as a Political Category”, 2021, <https://critical-legalthinking.com/2021/03/01/beyond-criminalisation-torture-as-a-political-category/>, Erişim tarihi: 30.01.2024.
- Polanyi, Karl, *The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time*, Beacon Press Boston, 1944.
- Reif, Linda C., “The Shifting Boundaries of NHRI Definition in the International System”, *Human Rights, State Compliance, and Social Change: Assessing National Human Rights Institutions*, (eds. Ryan Goodman and Thomas Pegram), Cambridge University Press 2012.
- Rejali, Darius, *Torture and Democracy*, Princeton University Press, 2007.
- Rogan, Mary, “Prison Inspection and Monitoring: The Need to Reform European Law and Policy”, *European Journal on Criminal Policy and Research*, Vol. 27, 2021.
- Santos, Maria-Fátima, “Modernizing Leviathan: Carceral Reform and the Struggle for Legitimacy in Brazil’s Espírito Santo State”, *American Sociological Review*, Vol. 87, Nu. 5, 2022.

- Shue, Henry, "Torture", *Torture: A Collection*, (ed. Sanford Levinson), Oxford University Press, 2004.
- Smit, Dirk van Zyl; Snacken, Sonja, *Principles of European Prison Law and Policy: Penology and Human Rights*, Oxford University Press, 2011.
- Sparks, Richard; Bird, Jessica; Brangan, Louise, "The Politics of Imprisonment", *Handbook on Prisons*, (eds. Yvonne Jewkes, Ben Crewe, Jamie Bennett), Routledge, Second Edition, 2016.
- Steinerte, Elina, "The Changing Nature of the Relationship Between The United Nations Subcommittee On Prevention of Torture and National Preventive Mechanisms: In Search for Equilibrium", *Netherlands Quarterly of Human Rights*, Vol. 31/2, 2013.
- Steinerte, Elina, "The Jewel in the Crown and Its Three Guardians: Independence of National Preventive Mechanisms Under the Optional Protocol to the UN Torture Convention", *Human Rights Law Review*, Vol. 14, 2014.
- Sullivan, Andrew, "The Abolition of Torture", *Torture: A Collection*, (ed. Sanford Levinson), Oxford University Press, 2004.
- T.C. 1982 Anayasası.
- TİHEK, *İnsan Hakları ve Ceza Adalet Sistemi Açısından Ceza İnfaz Kurumlarının İzlenmesi Sempozyumu Tebliğ Kitabı*, Ankara 2022.
- Valk, Sophie van der; Rogan, Mary, "Experiencing Human Rights Protections in Prisons: The Case of Prison Monitoring in Ireland", *European Journal of Criminology*, Vol. 18, Nu. 1, 2020.
- Vreeland, James Raymond, "Political Institutions and Human Rights: Why Dictatorships Enter into the United Nations Convention against Torture", *International Organization*, Vol. 62, No. 1, 2008.
- Wantchekon, Leonard; Healy, Andrew, "The "Game" of Torture", *The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 43, Nu. 5, 1999.
- Weber, Max, "Politics as a Vocation", *From Max Weber: Essays in Sociology*, (eds. H.H. Gerth and C. Wright Mills), Oxford University Press, 1946.
- Welch, Ryan M., "National Human Rights Institutions: Domestic Implementation of International Human Rights Law", *Journal of Human Rights*, Vol. 16, Nu. 1, 2017.

İNTERNET KAYNAKLARI

- 2016 tarih ve 6701 sayılı Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=6701&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>, Erişim Tarihi: 23. 01. 2024.
- https://constitutionnet.org/sites/default/files/declaration_of_the_rights_of_man_1789.pdf, Erişim Tarihi: 22.01.2024.
- <https://www.apr.ch/about-us/history-impact>, Erişim Tarihi: 28. 01. 2024.
- <https://www.apr.ch/knowledge-hub/opcat/germany>, Erişim Tarihi: 27.01.2024.
- <https://www.britannica.com/topic/torture>, Erişim Tarihi: 26.01.2024.
- <https://www.cgjpl.fr/missions-et-actions/autorite-independante/>, Erişim Tarihi: 28. 01. 2024.
- <https://www.coe.int/en/web/cpt/about-the-cpt>, Erişim Tarihi: 22. 01. 2024.
- <https://www.hrw.org/news/2003/03/11/legal-prohibition-against-torture#laws>, Erişim Tarihi: 15.01.2024.
- <https://www.nationale-stelle.de/en/the-national-agency.html>, Erişim tarihi: 27.01.2024.
- <https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/spt>, Erişim Tarihi: 1.02.2024.
- <https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/spt/introduction-committee>, Erişim Tarihi: 22. 01. 2024.